

Restitusjon, rehabilitering og rettssikkerhet

Rettigheter til fornærmedes vern og vernets inngripen og effekt på domfeltes rettigheter og plikter etter avsluttet straffesak.

Kandidatnummer: 672

Leveringsfrist: 25. april 2015

Antall ord: 16790

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Problemstilling og avgrensning	1
1.2	Rettskilder	2
1.3	Metode og oppbygging	2
1.4	Begrepsavklaring	3
1.4.1	«Fornærmede» og «etterlatte»	3
1.4.2	«Rettigheter»	6
2	FØRSTE DEL: HENLEGGELSE	7
2.1	Henleggesgrunner	7
2.2	Voldsoffererstatning	8
2.2.1	Norsk rett – voldsoffererstatningsloven	8
2.2.2	Dansk rett: Offererstatningsloven	10
2.2.3	Svensk rett: Brottskadlagen og Brottskadeförordning	11
2.3	Fornærmedes vern ved henlagt straffesak	13
3	ANDRE DEL: FRIKJENNELSE	14
3.1	Pådommelse av sivile krav – erstatning og oppreisning	14
3.1.1	Norsk rett	15
3.1.2	Dansk rett	17
3.1.3	Svensk rett	18
3.2	Pådommelse av ikke-økonomiske krav	19
3.2.1	Norsk rett	19
3.2.2	Dansk rett	19
3.2.3	Svensk rett	20
3.3	Fornærmedes vern ved frikjennelse	20
4	TREDJE DEL: DOMFELLEELSE	21
4.1	Ulike straffereaksjoner	22
4.1.1	Frihetsberøvelse – fengselsstraff	23
4.1.2	Strafferettslig særreaksjon – forvaring	24
4.1.3	Strafferettslig særreaksjon – tvungen psykisk helsevern og tvungen omsorg	25
4.1.4	Strafferettslig særreaksjon – rettighetstap	26
4.2	Rettigheter under straffegjennomføringen	27
4.2.1	Norsk rett	27
4.2.2	Dansk rett	31

4.2.3	Svensk rett.....	31
4.3	Særlig om ungdomsstraff	32
4.3.1	Vilkår for idømmelse av ungdomsstraff	32
4.3.2	Gjennomføring av ungdomsstraff	33
4.3.3	Rett til varsel, samt klageadgang	33
4.3.4	Fornærmedes vern ved ungdomsstraff.....	34
4.4	Fornærmedes og domfeltes vern ved straffegjennomføringen.....	35
4.4.1	Retribusjon eller rehabilitering	35
4.4.2	Trygghet og forutsigbarhet – soning og frihet	36
5	FJERDE DEL: GJENOPPTAKELSE	37
5.1	Norsk rett.....	37
5.1.1	Generelt om gjenopptakelse.....	37
5.1.2	Gjenåpning til siktedes gunst	38
5.1.3	Gjenåpning til skade for siktede.....	38
5.1.4	Saksbehandling	38
5.1.5	Klageadgang.....	39
5.2	Dansk rett	39
5.2.1	Gjenopptakelse til siktedes skade	40
5.2.2	Gjenopptakelse til siktedes gunst.....	40
5.2.3	Saksbehandling	40
5.2.4	Klageadgang.....	41
5.3	Svensk rett	41
5.3.1	Gjenopptakelse til siktedes gunst	42
5.3.2	Gjenopptakelse til siktedes skade	42
5.3.3	Saksbehandling	42
5.4	Fornærmedes vern og domfeltes rett ved gjenopptakelse	43
6	KONKLUSJON	43
6.1	Et rettsområde i utvikling	43
6.2	Fornærmedes vern etter rettskraftig dom	45
	LITTERATURLISTE.....	47
	DOMSREGISTER	50

«Det er ingen del av rettspleien som blir fulgt med slik interesse av folk flest som straffesakene. Når en alvorlig forbrytelse blir begått, setter det følelsene i sving. Harme over forbrytelsen og medfølelse med offeret blander seg kanskje med frykt for nye forbrytelser så lenge gjerningsmannen ikke er tatt. Og rettergangen er et nytt drama, som dreier seg om noe annet og mer enn økonomiske verdier; det er tiltaltes frihet og fremtid som ligger i vektskålen.»¹

1 Innledning

Hoved- og ankeforhandling er gjennomført, endelig dom er avsagt og rettskraftig og rettsvesenet er ferdige med saken. Tilbake står enten en frikjent eller en domfelt og en fornærmet, eller i de tilfeller straffesaken avsluttes ved henleggelse, kun fornærmede, eller fornærmedes etterlatte. Fremtiden til den domfelte er rimelig klar, han eller hun skal avtjene sin straff. For den frikjente og den fornærmede er veien ikke like klar. Hvordan ser fremtiden ut for de involverte partene, nå som saken er ferdig behandlet?

I en straffesak er det ikke til å komme bort fra at det er følelser involvert på begge «sider», som det så godt illustreres av sitatet gjengitt ovenfor. Strafferettsinstituttet vil, til tross for dets ønskede og tilsiktede nøytralitet, måtte ta høyde for disse følelsene. Det er det vernet som gir de involverte parter som viser i hvilken grad og hvilket omfang disse følelsene anerkjennes.

1.1 Problemstilling og avgrensning

I hvilken grad griper regler til fornærmedes vern inn i domfeltes eller frikjentes sfære av rettigheter, og i hvilken grad kan fornærmedes vern prege domfeltes liv etter dom i saken er avsagt og rettskraftig, eller straffesaken er avsluttet på annen måte? Oppgaven tar for seg rettsstilstanden i Norge i dag, belyst ved rettstilstanden i de øvrige skandinaviske land.

Fremstillingen tar for seg henleggelse, frikjennelse og domfellelse, herunder den ordinære tidsbestemte fengselsstraff, de strafferettslige særreaksjoner forvaring, tvungent psykisk helsevern og ungdomsstraff. Ved frikjennende dom, inkluderes også fornærmedes rett til å fremme sivile rettskrav i forbindelse med straffesaken.

Avhandlingen avgrenses i tid fra det tidspunkt straffesaken er avsluttet enten midlertidig ved henleggelse, eller permanent ved rettskraftig dom og til den domfeltes straff er ferdig sonet og han eller hun skal føres tilbake til samfunnet. I tillegg inkluderes gjenopptakelse av straffesak både til domfeltes skade og gunst. Personelt begrenses oppgaven til de persongrupper som i

¹ Knoph 2009, s. 762

de enkelte lands rettssystem regnes som fornærmede og etterlatte på den ene siden, og domfelte eller frikjente på den andre siden. Generelle prosessuelle rettigheter som ikke gjelder spesielt for fornærmede og etterlatte faller utenfor oppgaven.

Alle rettigheter knyttet til vern av fornærmede er gjenstand for behandling i denne avhandlingen, såfremt rettigheten er knyttet til straffesaken eller straffegjennomføringen. Både økonomiske og prosessuelle rettigheter behandles. Rettighetenes side til folkeretten vil kun behandles der folkeretten er inkorporert i de ulike lands nasjonale lover, eller på annen måte påvirker fornærmedes eller domfeltes stilling direkte eller indirekte gjennom konvensjoner eller rettspraksis.

1.2 Rettskilder

Hovedtyngden av rettskildene har vært nasjonal lovgivning, forarbeider, utredninger og rettspraksis. Det har vært snakk om lov og lovforarbeider knyttet til fornærmedes og domfeltes rettigheter, herunder strafferett og straffeprosess, erstatningsrett, straffegjennomføring og forvaltning. Da en del av beslutningene og vedtakene omhandlet i oppgaven er endelige og ikke kan overklages er det på visse områder lite rettspraksis å oppdrive.

Det har i de siste årene vært en endring i praksis, spesielt fra den Europeiske menneskerettsdomstolen, og noen av disse avgjørelsene, samt hvordan de har blitt fulgt opp i nasjonal praksis, har vært sentrale for fremstillingen.

Til støtte for betraktningene i avhandlingen har jeg også benyttet meg av faglitteratur, rettsologiske undersøkelser og årsberetninger fra de forvaltningsorganer som behandler vedtak på området.

For en fullstendig oversikt over kildemateriale ut over nasjonal og internasjonal lovtekst, se litteraturlisten.

1.3 Metode og oppbygging

Avhandlingen er inndelt i fire deler: henleggelse, frikjennelse, domfellelse og gjenopptakelse. For hvert tilfelle har jeg tatt for meg de ulike lands rettssystem, rettspraksis, teori og generelle betraktninger knyttet til hvert enkelt moment og hver enkelt rettighet. Balansegangen mellom fornærmede eller etterlatte og domfelte eller frikjente vil bli vurdert etter gjennomgangen av gjeldende rett.

For å avklare rettssituasjonen rundt fornærmedes vern og dettes inngripen i domfeltes rettigheter, har jeg først tatt for meg gjeldende rett slik den fremkommer i nasjonal lovgiving, utfyllt

av retts- og forvaltningspraksis samt forarbeider. Der situasjonen etter dette er uavklart eller motstridende, har jeg søkt støtte i juridisk litteratur.

Det er den norske rettssituasjonen som søkes kartlagt, belyst ved de øvrige skandinaviske land. Oppgaven vil derfor naturlig få et visst komparativt preg. Noen ren komparativ fremstilling er oppgaven likevel ikke.

1.4 Begrepsavklaring

Da fremstillingen behandler flere lands rettssystem er det nødvendig å foreta en rask begrepsavklaring hva gjelder de mest sentrale begrepene, herunder hva eller hvem som omfattes av dem.

1.4.1 «Fornærmede» og «etterlatte»

Begrepet *fornærmet* har i dagligtalen en betydning som går mer på å kjenne seg støtt over andres brudd på sosiale normer, enn å være utsatt for en kriminell handling.² I dagligtale er det oftere begrepet *offer* som benyttes om det sistnevnte. I denne fremstillingen er det kun den eller de persongrupper som rent juridisk omfattes av fornærmede-begrepet som behandles.

For begrepet *etterlatt* er sammenhengen mellom den juridiske og den allmenne forståelsen større. Å være etterlatt er etter normal språklig forståelse å være den som står igjen – og det er mye det som ligger i begrepet rent juridisk også.

1.4.1.1 Norsk rett

Det er i norsk rett ingen formell legaldefinisjon av begrepet fornærmet. Robberstad har framholdt at begrepet er et teknisk faguttrykk, gitt en bestemt mening i juridisk tradisjon.³ I juridisk teori er innholdet i fornærmede-begrepet nærmere beskrevet som den som innehar det ved den straffbare handling krenkede rettsgode, eller sett på en annen måte; den som straffebudet tar sikte på å beskytte. Hvem dette er, beror på en tolkning av det konkrete straffebud. Av straffeprosessloven § 3 første ledd går det frem at fornærmede også kan være en som har et rettskrav mot den siktede, der dette rettskrav springer ut av det forhold straffesaken gjelder. Bestemmelsen gir imidlertid ingen videre informasjon om hvem den fornærmede er ut over dette. Videre sier straffeprosessloven § 3 siste ledd at «med uttrykket fornærmede forstås også andre skadelidte som nevnt i første ledd». I første ledd listes, som nevnt, de som kan reise krav mot den siktede. Den fornærmede er altså en av disse, da bestemmelsen omhandler be-

² NOU 2006:10 s. 24

³ Robberstad 2013, s. 4

grepet fornærmede i vid forstand, slik det fremheves i utredningen om Fornærmede i straffeprosessen fra 2006.⁴

Den viktigste forskjellen mellom fornærmet i snever og vid forstand er at de som er fornærmet i snever forstand har krav på de rettigheter som gis fornærmede, uavhengig av om de har krav mot vedkommende etter straffeprosessloven § 3, dette fordi de har blitt påvirket på en slik måte at de har særlig interesse i hvordan straffesaken utarter seg.⁵ Fornærmede kan være en fysisk så vel som juridisk person, staten inkludert. Det er imidlertid de fysiske personer som er av interesse i denne avhandlingen, særlig fordi de rettigheter som behandles vanskelig kan materialisere seg for andre enn disse.

De etterlatte er den eller de som står igjen dersom den fornærmede er avgått med døden. De etterlatte får i mange tilfeller tilsvarende rettigheter som den fornærmede ville ha hatt. Etter straffeprosessloven § 93 er de etterlatte i lovbestemt rekkefølge: ektefelle, samboer, barn og foreldre.

I norsk straffeprosess opereres det med fire grupper av fornærmede; «fornærmede», «fornærmede med bistandsadvokat», «etterlatte» og «etterlatte med bistandsadvokat», jf. straffeprosessloven § 107a, første og annet ledd. Fornærmede har rett til bistandsadvokat der det dreier seg om alvorlige forbrytelser, herunder seksualforbrytelser (jf. straffeloven §§ 192–197), vold i nære relasjoner (straffeloven § 219), tvangsekteskap (straffeloven § 222 annet ledd), «trafficking» (straffeloven § 224 jf. straffeprosessloven § 107 a første ledd bokstav a), saker om kjønnslemlestelse⁶ (straffeprosessloven § 107 første ledd bokstav b) og i saker hvor det er grunn til å tro den fornærmede vil få alvorlige skader på legeme eller helbred (straffeprosessloven § 107 første ledd bokstav c). For de etterlatte oppnevnes det etter straffeprosessloven § 107 annet ledd bistandsadvokat for de etterlatte dersom fornærmede under 18 år har avgått med døden, og de etterlatte hadde forsørgeransvar. Unntaksvis kan etterlatte også i andre tilfeller få oppnevnt bistandsadvokat der det er særlig behov for dette, jf. annet punktum.

De fire forskjellige gruppene av fornærmede og etterlatte er, for de rettigheter relevante for oppgaven, stort sett sammenfallende. Der ikke annet er nevnt, omfatter begrepet fornærmet og etterlatt både de med og uten bistandsadvokat.

⁴ NOU 2006:10 s. 25–26

⁵ NOU 2006:10 s. 26

⁶ Lov av 15. desember 1995 nr. 74

Begrepet «skadelidt» er i all hovedsak hentet fra erstatningsretten. Skadelidt er den som har lidt et økonomisk tap som følge av en handling. Skadelidt kan en også være der skaden ikke er foranlediget av en straffbar handling.

1.4.1.2 Dansk rett

Den danske retsplejeloven⁷ inneholder i likhet med den norske straffeprosessloven ingen legaldefinisjon av fornærmedebegrepet – på dansk «forurettede». Det antas imidlertid i dansk teori at begrepet kun omfatter de personer hvis beskyttelse det gjeldende straffebud særlig tar sikte på, og må tolkes snevert.⁸ Det danske begrepet svarer følgelig til den norske forståelsen av fornærmet i snever forstand.

Som i norsk rett gis fornærmede i visse saker rett til bistandsadvokat. Det samme gjelder for de etterlatte, se retsplejeloven § 741 a, stykke 1–3. De straffbare forhold som gir fornærmede rett til bistandsadvokat sammenfaller i stor grad med de norske. Også i etter dansk rett kan en fornærmet være så vel en fysisk som juridisk person, og som i norsk rett kan også staten opp-
tre som fornærmet.

Retsplejeloven opererer med begrepet *de nære pårørende* der den fornærmede er avgått med døden, se særlig retsplejelovens kapittel 66 a om fornærmede. I saker der den avdøde fornærmede ville hatt rett til bistand, har de nære pårørende samme rett.

Det danske rettssystem opererer også med begrepet skadelidte i erstatningsretten, og begrepet gis samme meningsinnhold der som etter norsk rett.

1.4.1.3 Svensk rett

I det svenske rettssystem opereres det med to begrep; «brottsoffer» tilsvarende det norske fornærmede, og «målsägande». Sistnevnte er en form for kvalifisert fornærmet som tilkommer visse partsrettigheter under straffesaken. I motsetning til norsk og dansk rett, har det svenske rettssystem en legaldefinisjon av fornærmedebegrepet. Definisjonen knytter seg til begrepet målsägande og finnes i Svenske Rättegångsbalken (i det følgende forkortet RB)⁹, 20 kapittel, 8 § siste stykke; «den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förmärad eller lidit skada».

Det svenske rettssystem skiller seg vesentlig fra det norske og danske ved at det åpner for at den fornærmede – her altså målsägande – kan opptre som part i saken, jf. RB 20. kapittel, 5 §.

⁷ LBK nr. 1308 av 9. desember 2014

⁸ Smith, Jochimsen, Kistrup, Poulsen s. 757

⁹ Lag 1942:70

Dette skjer ved at den fornærmede «för talan» hvilket vil si at han selv eller gjennom bistandsadvokat, legger ned påstand i saken. Påstand kan nedlegges både i skyldspørsmål og for straffeutmåling. Dersom den fornærmede er avgått med døden, kan han eller hun fortsatt opptre som målsägande gjennom sin bistandsadvokat. Etter lagen om Målsägandebiträde¹⁰ kan fornærmede få tilkjent bistandsadvokat på statens regning også i saker der de bare skal avhøres og ikke opptre som part, jf. 3 §. Etter 1 § gis fornærmede rett til bistandsadvokat i tilsvarende saker som etter norsk og dansk rett.

Etter RB 20. kapittel 13 § gir fornærmedes «make, bröstarving, förelldrar, syskon» samme rett til å delta i straffesaken som målsägande i de tilfeller fornærmede er avgått med døden. Rekkefølgen tilsvarende den norske lovbestemte rekkefølgen på etterlatte. Etterlatte har også krav på bistandsadvokat, se Lag om målsägandebiträde.

Det svenske begrepet *skadelidande* går litt videre enn målsägande, og omfatter «alla dem som tillfogats skada, oavsett om dette har skett på grund av brott, i samband med brott eller utan at brottslig gärning föreligger».¹¹ Begrepets innhold samsvarer i stor grad med den norske og danske forståelsen av det, og er først og fremst knyttet til erstatningsretten.

1.4.1.4 Fornærmede, oppsummert

Kort oppsummert er fornærmede den eller dem en kriminell handling har blitt begått mot – eller den eller dem som har tatt skade av den kriminelle handling. Fornærmede kan ha krav på forsterket bistand der den kriminelle handling har vært særskilt grov. Der fornærmede har avgått med døden har de etterlatte ofte de samme rettigheter som den avdøde ville hatt. Fornærmedes etterlatte gis rettigheter etter den rekkefølge de står i loven. Som fornærmet vil man også kunne opptre i erstatningsretten som skadelidt, dersom den kriminelle handling har forårsaket et tap for den fornærmede. Dette betyr imidlertid ikke at alle skadelidte er fornærmede.

1.4.2 «Rettigheter»

Til en rettighet vil det alltid være tilknyttet et rettssubjekt og et pliktsubjekt. Eksempelvis vil skadelidte ha rett på erstatning, og skadevolder plikt til å yte den. Men en person vil ofte kunne være både rettssubjekt og pliktsubjekt, eller så kan to personer ha motstridene rettigheter overfor samme pliktsubjekt. I de tilfeller der den fornærmede har rett til noe, er det enten fra den domfelte eller frikjente eller fra det offentlige. Den domfelte vil stort sett bare ha det offentlige som pliktsubjekt.

¹⁰ Lag 1988:609

¹¹ Lindgren, s. 26

Gjenstand for denne framstillingen har vært både konkrete rettigheter, som rett til erstatning, rett til varsling og klagerett – og de mer abstrakte rettigheter; som rett til trygghet, forutsigbarhet og god livskvalitet.

2 Første del: Henleggelse

En straffesak kan avsluttes midlertidig eller permanent gjennom henleggelse. Det betyr at etterforskningen legges ned, uten at straffesak reises for domstolen. Hva dette betyr for den enkelte fornærmede, og hvor belastende en henleggelse virker på denne, vil i stor grad bero på hvilken henleggingsgrunn som benyttes og om det finnes muligheter for å åpne etterforskning igjen ved en senere anledning.

2.1 Henleggingsgrunner

Etterforskningen kan henlegges – innstilles etter norsk juridisk terminologi – på forskjellige grunnlag. Felles for alle de tre skandinaviske landene er at det er politi og påtalemyndighet som bestemmer om det er grunnlag for dette eller ikke, jf. straffeprosessloven § 224 jf. påtaleinstruksen § 17-1, retsplejeloven § 742 annet ledd og RB kapittel 23, 3 §.

Straffesaker kan henlegges med følgende henleggingskoder:¹² «ikke rimelig grunn til å iverksette etterforskning» som knytter seg til straffeprosessloven § 224, «åpenbart grunnløs» der det etter kort og begrenset etterforskning viser seg at straffbart forhold ikke foreligger, «bevisets stilling», «intet straffbart forhold anses bevist», og «intet straffbart forhold foreligger» der hendelsen ikke omfattes av noe straffebud.

En innstilt straffesak kan etter påtaleinstruksen¹³ § 17-5 gjenåpnes dersom årsaken til henleggelsen ikke lenger er til stede, for eksempel i de tilfeller der det dukker opp nye bevis, eller gjerningsmannen finnes på annet vis. Etter § 17-2 skal varsel om henleggelsen sendes både den fornærmede eller de etterlatte, og den etterforskningen rettet seg mot, forutsatt at personen har vært siktet, og det ikke vil svekke sjansene for en senere oppklaring av saken.

RB kapittel 23, 4 a § gir hjemmel for å henlegge straffesaker der kostnadene ikke står i proporsjon til sakens alvorlighet, eller om den kriminelle handling ikke kan eller vil bli gjenstand for påtale, og den alminnelige rettsfølelse ikke krenkes av henleggelsen.

¹² Betegnelse som grunngir henleggelsen i politiets straffesaksregister: STRASAK.

¹³ Forskrift 28. juni 1985 nr. 1679 om ordningen av påtalemyndigheten

Dersom det ikke allerede er reist tiltale, kan det etter retsplejeloven § 742 henlegges en sak der det ikke finnes grunnlag for å fortsette etterforskningen. En sak kan også henlegges dersom det ikke lenger finnes gjenlevende personer med rettslig interesse i saken, jf. tredje stykke.

2.2 Voldsoffererstatning

Ved en henleggelse gjennomføres det ingen straffesak, og det kan derfor heller ikke bli snakk om pådømmelse av sivile krav, som for eksempel erstatnings- eller oppreisningskrav. Der fornærmede har lidt et tap, eller ellers ville hatt mulighet til å reise sivil krav mot gjerningsmannen, finnes det imidlertid i alle tre skandinaviske land en mulighet for å få utbetalt voldsoffererstatning. Voldsoffererstatning utbetales av staten fra et voldsofferfond.

Voldsoffererstatning skal som all annen erstatning stille den skadelidte som om den skadevoldende handling ikke hadde funnet sted.

Voldsoffererstatningsordningen reguleres i Norge av voldsoffererstatningsloven,¹⁴ i Sverige av Brottskadlagen¹⁵ og Brottskadeförordning¹⁶ og i Danmark av Offererstatningsloven.¹⁷

2.2.1 Norsk rett – voldsoffererstatningsloven

Voldsoffererstatningsloven trådte i kraft i 2001 og avløste med det den tidligere voldsoffererstatningsforskriften fra 1981.

Vilkårene for tilkjennelse av voldsoffererstatning er at søkeren har vært utsatt for en straffbar handling og har lidd økonomisk tap som følge av dette, at den straffbare handling er meldt til politiet, og at den fornærmede har tatt eller vil ta med et slikt økonomisk krav i en eventuell straffesak, jf. §§ 1 første ledd og 3 tredje ledd. Etter § 3 fjerde ledd utbetales voldsoffererstatning kun i de tilfeller der det er «klar sannsynlighetsovervekt» for at en slik straffbar handling som nevnt i § 1 har funnet sted. Det stilles ingen krav til domfellelse, siktelse eller til politiets etterforskning. Det er tilstrekkelig å konstatere at et lovbrudd har funnet sted, for at erstatning skal tilkjennes. De skader det tilkjennes erstatning for, er listet opp i §§ 4, 5, 6 og 8, og omfatter personskade, menerstatning, oppreisning og tingskade – i praksis de samme skader det ytes erstatning for etter den ordinære erstatningsrett.

¹⁴ Lov av 20. april 2001 nr. 13

¹⁵ Lag 2014:332

¹⁶ Förordning 2014:327

¹⁷ LBK nr. 1209 af 18. november 2014

Også etterlatte kan bli tilkjent voldsoffererstatning der fornærmede er avgått med døden som følge av den straffbare handling, jf. § 10. Etterlatte kan etter første ledd få erstatning for tap av forsørger, og etter tredje ledd kan også gjenlevende ektefelle, samboer, barn eller foreldre få tilkjent erstatning. Erstatning til etterlatte følger de samme betingelser som for fornærmede.

2.2.1.1 Saksbehandling

Etter voldsoffererstatningsloven § 13 første ledd avgjøres søknader om erstatning av Kontoret for voldsoffererstatning. Etter annet ledd er Erstatningsnemda for voldsofre klageinstans for vedtak fattet av Kontoret for voldsoffererstatning.

De siste fire årene (2011–2014) har det her blitt behandlet til sammen 21 316 saker med følgende fordeling¹⁸:

	<i>Antall saker:</i>	<i>Antall klagesaker:</i>	<i>Innvilgelsesprosent:</i>
2011:	4662	850	71,4 %
2012:	4947	945	72,0 %
2013:	6146	1348	66,0 %
2014:	5561	1473	64,0 %

	<i>Legemskrenkelser:</i>	<i>Drap:</i>	<i>Seksuelle overgrep:</i>	<i>Familievold:</i>
2013:	1938	1307	658	594
2014:	1857	1228	618	559

Tallene sier lite om den reelle fordelingen av kriminelle forhold i samfunnet, da voldsoffererstatning betinges av politianmeldelse, og det for både seksuelle overgrep og vold i nære relasjoner trolig foreligger store mørketall.

Generelle tall fra Kontoret for voldsoffererstatning på tilkjennelse av erstatning ved henlagte saker og henleggelsesgrunner har ikke vært mulig å oppdrive, men det antydes i en reportasje fra Politiets Fellesforbunds nettsider datert 6. oktober 2014 at politiets oppklaringsprosent på daværende tidspunkt var 38,3 %.¹⁹ Dette innebærer at omtrent 60 % av alle saker som etterforskes ikke kommer så langt som til påtale eller rettssak.

Det kommer fram av årsrapportene fra Kontoret for voldsoffererstatning at det de siste årene har vært en svak nedgang i den totale tilkjennelsesprosenten, til tross for økende saksmengde.

¹⁸ Årsrapport fra Kontoret for voldsoffererstatning for 2011, 2012, 2013 og 2014

¹⁹ PF.no, 2014

Samtidig ser vi en økning i antall klagesaker i det samme tidsrommet. Etter mitt syn er det naturlig å se den økende mengden klagesaker i sammenheng med den stadig lavere innvilgelsesprosenten. Det er likevel viktig å fremheve at det fortsatt er et flertall av de innmeldte sakene som ender med tilkjennelse.

2.2.1.2 Klageadgang

Som nevnt er det Erstatningsnemnda som er klageinstans for vedtak fattet av Kontoret for voldsoffererstatning, jf. voldsoffererstatningsloven § 13. Nemda består av tre personer, hvorav leder og nestleder skal ha juridisk embetseksamen, jf. annet ledd.

Avgjørelser fattet av Kontoret for voldsoffererstatning er enkeltvedtak, jf. forvaltningsloven § 2 første ledd bokstav b, og for saksbehandlingen gjelder forvaltningslovens øvrige regler såfremt ikke annet følger av voldsoffererstatningsloven, jf. §§ 13 annet ledd og 14 første ledd. Vedtak kan påklages av en med rettslig klageinteresse, såfremt klagen er fremmet i rett tid og til rette vedkommende.

2.2.2 Dansk rett: Offererstatningsloven

Som etter norsk rett gir den danske stat erstatning til ofre for kriminelle handlinger, jf. offererstatningsloven § 1. Der fornærmede er avgått med døden, kan det tilkjennes erstatning til de etterlatte etter reglene i den danske erstatningsansvarsloven²⁰ §§ 12–14a, jf. offererstatningsloven § 2. Det ytes erstatning for personskade etter offererstatningsloven § 1, og tingskade etter § 3.

Etter offererstatningsloven § 6 første ledd kan det ytes erstatning selv om skadevolderen er ukjent, jf. første alternativ, under den straffbare lavalder etter alternativ to eller er utilregnelig, jf. tredje alternativ. Etter annet ledd kan det også gis erstatning ved frikjennende dom, dersom lovens vilkår for øvrig er oppfylt. Som etter norsk rett kreves det politianmeldelse. Politianmeldelsen må avgis innen 72 timer fra den skadevoldende handling fant sted, og det må ved en eventuell rettssak være eller bli reist krav om tilsvarende erstatning, jf. § 10 første ledd.

Etter dansk rett er foreldelsesfristen på erstatningskrav etter Offererstatningsloven to år, jf. § 13. Dette gjelder imidlertid ikke dersom det foreligger særlige grunner for at kravet fortsatt skal stå seg. Er straffesaken avgjort ved dom, løper fristen fra dommen er rettskraftig, jf. annet stykke.

²⁰ LBK nr. 885 af 20. september 2005

2.2.2.1 Saksbehandling

Søknader om voldsoffererstatning behandles av en nemnd utnevnt av det danske Justisdepartementet, jf. offererstatningsloven § 11. Erstatningsnemndens formann og nestformann skal etter annet stykke være landsdommere, det vil si en dommer ansatt ved landsretten. Landsretten i Danmark kan sammenlignes med lagmannsretten i Norge. De øvrige medlemmer fastsettes i antall av justisdepartementet, og skal velges fra sosial- og integrasjonsdepartementet og Advokatrådet (Danmarks motstykke til Advokatforeningen).

De siste fem årene det er publisert årsrapporter²¹ (2009-2013) har den danske Offererstatningsnemnda mottatt og behandlet 15 414 søknader om voldsoffererstatning. Søknadene er fordelt slik:

	<i>Mottatte søknader:</i>	<i>Innvilgelsesprosent:</i>
2009:	3341	57 %
2010:	3117	54 %
2011:	3169	44 %
2012:	3076	57 %
2013:	2711	61 %

I motsetning til resultatene fra de norske årsrapportene, viser de danske tallene en svak nedgang i antall behandlede søknader, mens innvilgelsesprosenten har steget marginalt. Ut fra de danske årsrapportene fremkommer det at de vanligste grunnene for avslag hos Erstatningsnemnda er at det ikke har funnet sted noe straffbart forhold, eller at skaden kan søkes dekket annet sted, som etter offererstatningsloven § 7 avskjærer muligheten for erstatning.

2.2.2.2 Klageadgang

Etter offererstatningsloven § 16 er Offererstatningsnemndas avgjørelser endelige og kan ikke påklages.

2.2.3 Svensk rett: Brottskadelagen og Brottskadeförordning

Brottskadelagen og brottsskadeförordningen suppleres av Förordning 2007:1171 med instruktion för Brottsoffermyndigheten. Erstatning utbetales etter reglene i Brottskadelagen, jf. instruksjonsförordningens 4 §. Etter Brottskadelagen kan erstatning tilkjennes for personskade, tingskade og krenkelser, jf. 4 § første stykke og 5 §.

²¹ Årsrapport fra Erstatningsnemnda i Danmark, fra 2009, 2010, 2011, 2012 og 2013

Etter 10 § begrenses erstatningen til de skader som ikke dekkes på annen måte. Foreldelsesfristen for søknader om voldsoffererstatning er tre år regnet fra den skadevoldende handling fant sted, fra dom var rettskraftig, fra saken ble henlagt eller tiltalebeslutning fattet, jf. 15 §. Dersom den kriminelle handling ble begått mot et barn under 9 år, foreldes ikke forholdet før vedkommende fyller 21 år, jf. 5 § annet stykke. Det kreves ikke domfellelse for at erstatning skal utbetales, ei heller er det krav om at gjerningsmannen er kjent, men det kreves etterforskning eller dom som bekrefter det straffbare forhold, jf. Brottsskadelagen 16 § og brottsskadeordningen 2 §, annet stykke.

2.2.3.1 Saksbehandling

Det er brottsoffermyndigheten som håndterer alle søknader om voldsoffererstatning, jf. Instruksjonsforordningen 2 §. Etter instruksjonsforordningen er Brottsoffermyndighetens primære oppgave å fremme fornærmedes rettigheter og interesser, samt å være et kunnskaps- og informasjonssenter for spørsmål knyttet til fornærmede og deres situasjon, jf. 1 §. De siste fem årene (2010–2014) har nemnden hos Brottsoffermyndigheten behandlet 50 732 søknader om voldsoffererstatning.²² Hvor mange av disse søknadene som innvilges opplyses ikke i årsberetningene.

Hos Brottsoffermyndigheten sitter en nemnd som behandler søknader om voldsoffererstatning, jf. Brottsofferlagen 22 § første stykke, samt instruksjonsforordningens 5 §. Nemndens leder og nestleder skal ha vært ordinære dommere i tingretten eller høyere domstol, se annet stykke. Etter brottsofferforordningen 2 § skal en søknad om voldsoffererstatning være skriftlig på en særskilt blankett. 2 § annet stykke ber om at politianmeldelse, medisinsk journal eller legeerklæring og annet som kan være relevant for behandlingen av søknaden vedlegges søknaden. Det samme gjelder dommen, dersom noen har blitt dømt for handlingen.

Dersom søkeren ber om det, og det ikke er åpenbart unødvendig, kan det for Brottsoffermyndigheten avholdes muntlig høring, jf. Brottsofferlagen 23 § første stykke. Høringer er offentlige, såfremt det ikke kan fremkomme opplysninger vernet av Offentlighets- og sekretesslagen²³. Det samme gjelder om søkeren er under 15 år, eller lider av psykisk utviklingshemming, jf. annet stykke.

2.2.3.2 Klageadgang

Etter Brottsskadelagen 24 § kan nemndens vedtak ikke påklages. De kan derimot tas opp til omgjøring dersom nye opplysninger viser at det opprinnelige vedtaket var galt, jf. 25 §. Mel-

²² Brottsoffermyndighetens årsredovisning 2010–2014

²³ Lag 2009:400

lom 200 og 300 saker har blitt tatt opp til omgjøring årlig de siste fem årene, ifølge tall fra Brottsoffermyndighetens Årsredovisning. Hvor mange av disse sakene som omgjøres er ikke nevnt i årsberetningene.

2.3 Fornærmedes vern ved henlagt straffesak

Når saken henlegges og etterforskningen avsluttes, står den fornærmede igjen med veldig lite, og samtidig veldig mye. Den som har vært utsatt for en kriminell handling står ofte overfor både kortsiktige og umiddelbare, og mer langsiktige reaksjoner. Lindgren, Pettersson og Hägglund²⁴ lister opp både de rene fysiske skader, og psykiske reaksjoner, som skyldfølelse, angst, depresjon og PTSD.²⁵ De fremholder videre:

«Även om brottet i vissa fall leder till betydande ekonomiska förluster och allvarliga fysiska skador för ett brottsoffer, tycks ändå ofta den psykiska upplevelsen vara mest kritisk och svårast att handskas med. Den psykiska upplevelsen är samtidigt minst synlig och därför svårast att förstå för människor i omgivningen».²⁶

Senvirkningene av en straffbar handling kan forsterkes av at gjerningspersonen fortsatt er på frifot, slik det fremheves i det innledende sitatet fra Knoph. Den fornærmede eller de etterlatte har ikke fått en avslutning på saken, slik en kan tenke seg der saken blir pådømt av domstolen. Usikkerheten knyttet til forhold rundt henleggelsen trenger imidlertid ikke være permanente. En henlagt straffesak kan i alle de skandinaviske land tas opp igjen dersom det framkommer nye bevis, eller saken på annen måte skulle bli oppklart.

Skadene som er nevnt over har også et økonomisk aspekt, og uten en gjerningsmann vil det økonomiske tapet være vanskelig å dekke.

Når saken henlegges, med unntak av de tilfeller der henleggelsen begrunnes i at intet straffbart forhold foreligger, er det erkjent av rettssystemet at fornærmede har vært utsatt for en forbrytelse. At en gjerningsperson da enten ikke blir funnet, eller ikke blir dømt er uten tvil belastende, til tross for at det offentlige ikke betviler *at hendelsen har forekommet*. Dette gjelder særlig der fornærmede har lidd et tap eller fått varige mén av den straffbare handlingen.

Voldsoffererstatningen, og voldsofferfondene, er med på å sikre rettferdighet for fornærmede, også der rettssystemet og særlig politiets ressurser kan komme til kort. I de tilfeller henleggelsen ikke benekter at det straffbare forhold foreligger, er det i utgangspunktet ingen grunn til å

²⁴ Lindgren, Pettersen og Hägglund, kapittel 7 og 8

²⁵ Post-traumatisk stressyndrom

²⁶ Lindgren, Pettersson, Hägglund, s. 123

betvile hva den fornærmede har vært gjennom. Derfor er det også rimelig at den som har vært utsatt for den straffbare handling også får dekket sitt tap. Voldsoffererstatningen tar imidlertid ikke høyde for den fornærmedes følelse av trygghet – det er det *økonomiske* tap, i form av ulike typer erstatning, som anerkjennes. Etter ordningen om voldsoffererstatning er ikke fornærmedes følelse av trygghet en verdi det er mulig å erstatte.

Ved voldsoffererstatningsordningen er det ikke snakk om noe direkte inngrep i gjerningspersonens rettigheter, ettersom gjerningspersonen i mange tilfeller ikke er kjent. I de tilfellene han eller hun er kjent, er det heller ikke snakk om noe inngrep, selv ikke for de tilfellene der det kreves regress av gjerningspersonen, noe det ofte vil være snakk om der voldsoffererstatning tilkjennes i etterkant av en domfellelse. Dette på bakgrunn av det alminnelige erstatningsrettslige prinsipp om at enhver er ansvarlig for de skader en forvolder.

Når skadevolderen ikke finnes – i overført betydning ikke er funnet – har den fornærmede fortsatt krav på å vernes og ivaretas, og i de tilfeller der hendelsesforløpet ikke levner rom for tvil, er det ingen grunn til at fornærmedes rett ikke skal veie tungt.

3 Andre del: Frikjennelse

Ved frikjennende dom oppstår det et spesielt spenningsforhold mellom den frikjente og den fornærmede. De har begge behov for vern, og de har begge behov for å komme videre etter straffesaken. Det er det spenningsforholdet som oppstår, og hvordan rettigheter til vern av fornærmede balanseres opp mot den frikjentes rettigheter som vil være kjernen i den videre drøftelsen.

Har domstolen avsagt frikjennende dom, er dette i grove trekk fordi retten enten finner tvil ved tiltaltes skyld, jf. grunnsetningen i skandinavisk strafferett om at all tvil skal komme tiltalte til gode, eller at de finner tvil ved hans eller hennes skylddevne. Hvilke rettigheter har fornærmede ved frikjennelse, både hva gjelder rene økonomiske krav, og mer komplekse krav knyttet til subjektive verdier som trygghet og livskvalitet, og har den fornærmede ved sine rettigheter mulighet til å gripe inn i, eller fortrenge rettigheter til vern av frikjente?

3.1 Pådømmelse av sivile krav – erstatning og oppreisning

Det er allerede slått fast at den fornærmede ved den kriminelle handling kan ha blitt påført økonomisk tap i form av rene tingsskader, fysiske skader, psykiske plager og andre senvirkninger som behandlings- og terapikostnader samt tapt arbeidsinntekt. Når en tiltalt er frikjent for den foranliggende kriminelle handling, hvor langt strekker fornærmedes og skadelidtes krav på erstatning og eventuelt økonomisk oppreisning seg? Kan et slikt krav i det hele tatt reises til tross for den frikjennende dommen, og hvilket beviskrav kreves? Gjøres det forskjell på hvorvidt frikjennelsen begrunnes i manglende straffeskyld eller manglende skylddevne?

3.1.1 Norsk rett

3.1.1.1 Kort om erstatning og oppreisning

Et krav om erstatning og et krav om oppreisning er etter norsk rett to sider av samme sak. Oppreisningsinstituttet er en forlengelse av erstatningsretten. Et erstatningskrav bunner i et konkret økonomisk tap jf. skadeserstatningsloven § 4-1, mens oppreisning, eller oppreisningserstatning er et krav om dekning for skade av ikke-økonomisk art, forårsaket av en straffbar handling, jf. sl. § 3-5 jf. § 3-3.

For rene erstatningskrav er skyldkravet uaktsomhet, og beviskravet sannsynlighetsovervekt. For oppreisning er kravet grov uaktsomhet – men bare for den skadevoldende handling alene og ikke for skadefølgen.²⁷ Oppreisning for handlinger foretatt i simpel uaktsomhet tilkjennes ikke, selv om handlingen i seg selv er straffbar.²⁸ Oppreisning krever hjemmel i lov, det kan altså ikke komme på tale å tilkjenne oppreisning på ulovfestet grunnlag.²⁹

Erstatning sørger for restitusjon. Den skadelidte skal stilles som om den skadevoldende handling aldri fant sted. Dette gjennomføres ved at det økonomiske og påregnelige tap dekkes av den som har forvoldt skaden. Når det gjelder oppreisning, dekker denne mer enn det umiddelbare økonomiske tap. Dette gir instituttet både en pønalt og preventiv side, selv om den preventive effekten nok kan være omstridt sett i sammenheng med de andre konsekvensene av en straffbar handling. Høyesterett har selv uttalt at oppreisningens fokus er flyttet fra de pønale og preventive hensyn, og over til hensynet til den fornærmede og dennes behov for kompensasjon³⁰, i den grad slik kompensasjon i det hele tatt kan gis.

3.1.1.2 Pådømmelse av sivile krav etter frikjennelse

Etter straffeprosessloven § 3 kan fornærmede fremme sivilt krav mot siktede under straffesaken, så fremt rettskravet springer ut av det forhold tiltalen gjelder. Rettskravet må fremmes etter reglene i straffeprosessloven kapittel 29, og må fremmes av påtalemyndigheten etter begjæring fra den fornærmede, jf. § 427 første ledd. Alternativt kan kravet fremmes av fornærmede selv, eller dennes bistandsadvokat under hovedforhandlingen, jf. 428 første ledd. Både krav om erstatning og krav om oppreisning behandles etter disse reglene. Dersom kravet pådømmes i anledning straffesaken, kan retten vente med å behandle det til skyldspørsmålet er avgjort, noe som ofte også gjøres. Dersom den fornærmede er avgått med døden, faller rett til erstatning og oppreisning, og retten til å fremme kravet, til de etterlatte, jf. § 3-5 annet ledd.

²⁷ Rt. 1997 s. 883 og Rt. 1999 s. 887

²⁸ Lødrup, 2006

²⁹ Rt. 1986 s. 1326

³⁰ Rt. 1999 s. 1363, Rt. 2002 s. 481, Rt. 2005 s. 289, Rt. 2006 s. 61

Ordlyden etter skadeserstatningsloven § 3-5 er at oppreisning *kan* tilkjennes. I praksis er det imidlertid slik at om lovens vilkår er oppfylt, har den fornærmede *krav* på oppreisning.³¹ Oppreisningens størrelse fastsettes imidlertid av rettens skjønn, og kan følgelig settes til kroner null dersom omstendighetene ellers taler for dette. Som fremholdt av Gulating lagmannsrett i LG-2013-10492 gjelder prejudikatsprinsippet, som sikrer at like tilfeller behandles likt, også der retten ellers har fritt skjønn.

At krav om erstatning og oppreisning kan fremmes og pådømmes i forbindelse med en straffesak, endrer ikke det faktum at erstatningsinstituttet er en del av privatretten. Et erstatningskrav pådømt i forbindelse med en straffesak der tiltalte frikjennes er ikke i strid med forbudet mot dobbeltfølgning etter EMK protokoll 7, artikkel 4 nr. 1. Erstatning er ikke en straff, men heller restitusjon for den skadelidte. For oppreisning er spørsmålet ikke like opplagt, men det legges til grunn, som følge av de senere uttalelser i Høyesterett, at formålet heller ikke her er pønalt. Dette er bekreftet av EMD, blant annet i saken N.A. mot Norge.³²

Når det gjelder domsavsigelsen i straffesaken, krever retten kvalifisert sannsynlighetsovervekt for fellende dom. Det må være bevist ut over rimelig tvil at den tiltalte er både skyldig og har skylddevne. I et ordinært erstatningskrav er beviskravet simpel sannsynlighet – 51 %. Det er klart at dersom en tiltalt felles i straffesaken, vil han også oppfylle skyldkravet i en erstatningssak. Men hva når han frikjennes? Høyesterett har uttalt at det er «sikker rett – og ikke omtvistet – at frikjennelse i en straffesak ikke er til hinder for at det i samme sak kan pådømmes sivilt krav».³³ Det følger imidlertid av både Høyesterettspraksis at det for pådømmelse av sivile krav etter frikjennelse gjelder et skjerpet beviskrav, antatt av retten rundt 70 % sannsynlighetsovervekt, for de tilfellene der sakens faktum er særlig belastende, som for volds- og sedelighetssaker, samt drap.³⁴ Disse uttalelsene er fulgt opp av lagmannsretten.³⁵

Det er forskjellene i beviskrav som gjør at pådømmelsen av et sivilt krav i etterkant av en frikjennende dom ikke er i strid med uskyldspresumsjonen. Lagmannsretten har uttalt følgende: «Uskyldspresumsjonen er i EMK artikkel 6 nr. 2 er ikke til hinder for at det i samme sak idømmes et sivilt erstatningskrav fra en skadelidt, noe som har sammenheng med at det i strafferetten og i erstatningsretten gjelder ulike beviskrav.»³⁶ Høyesterett har stilt krav til

³¹ Rt. 2005 s. 104

³² Case 27473/11 of N.A. v/ Norway, avsnitt 39 flg.

³³ Rt. 2009 s. 1456 premiss 28

³⁴ Rt. 2005 s. 1322 premiss 28

³⁵ LA-2014-81721, LE-2014-115098, LG-2013-85691

³⁶ LA-2014-81721

domspremissene i disse sakene; de må utformes slik at de ikke sår tvil om tiltaltes uskyld, jf. Rt. 2007 s. 1601 hvor førstvoterende fremholder at «[d]et er særlig viktig at premissene får frem forskjellen mellom det strafferettslige beviskravet og beviskravet for å tilkjenne erstatning/oppreisning, slik at leseren forstår at tilkjennelse av erstatning/oppreisning ikke innebærer at kravet om straffeskyld også er til stede.» Avgjørelsen bygger på den tidligere avsagte dommen gjengitt i Rt. 2003 s. 1671.

Etter norsk rett skilles det ikke mellom de ulike grunner for frikjennelse hva gjelder fornærmedes rett til å fremme krav om erstatning og oppreisning. Årsaken til at tiltalte frikjennes kan imidlertid ha noe å si for bedømmelsen av hvorvidt han eller hun opptrådte uaktsomt under forøvelsen av den skadevoldende handling, som for eksempel i Rt 2012 s. 5 der tiltalte ble frikjent på grunn av nødverge, men likevel dømt til å betale erstatning, da faresituasjonen ikke var reell.

3.1.2 Dansk rett

3.1.2.1 Kort om erstatning og oppreisning

Etter dansk rett har fornærmede krav på erstatning fra gjerningspersonen dersom denne har forårsaket skade på fornærmedes person eller ting.³⁷ Som det norske rettssystemet opererer det danske med et restitusjonsprinsipp for rene formueskader. Slike formueskader er listet opp i erstatningsansvarsloven³⁸ § 1 første stykke, §§ 2, 4, 5-7 samt 8 jf. § 9. Listen er uttømmende.

Etter erstatningsansvarsloven § 26 kan det også idømmes erstatning for krenkelser av selv- og æresfølelse, i loven omtalt som erstatning for tort. Bestemmelsen tilsvarende den norske bestemmelse om oppreisning. Erstatning etter § 26 tilkjennes etter rettens skjønn, men rettspraksis har utviklet en viss standard for hvilken størrelsesorden erstatningen settes til ved de ulike straffbare handlinger.³⁹ Det skal uansett skadetilfelle foretas en konkret vurdering av hendelsen, og vurderingen av om det skal tilkjennes erstatning for tort skal være objektiv og utføres av retten uten hensyn til fornærmedes egne oppfatning av saken. Erstatning kan tilkjennes fornærmede, og i de tilfeller fornærmede er avgått med døden, dennes etterlatte – i loven omtalt som nære pårørende, jf. erstatningsansvarsloven §§ 13, 14 og 26 a.

Beviskravet er i dansk rett som i norsk rett sannsynlighetsovervekt for at erstatningsansvar skal inntre, mens det for skyldspørsmålet er in dubio pro reo⁴⁰ som gjelder.

³⁷ Smith, Jochimsen, Kistrup og Poulsen s. 774

³⁸ Bekendtgørelse af lov om erstatningsansvar nr. 885 af 20. september 2005

³⁹ Smith, Jochimsen, Kistrup og Poulsen s. 775

⁴⁰ Ved tvil, (døm) til fordel til den tiltalte. All tvil skal komme den tiltalte til gode.

3.1.2.2 *På dømmelse av sivile krav etter frikjennende dom*

Krav om erstatning og erstatning for tort fremmes av påtalemyndigheten på vegne av den fornærmede eller de etterlatte, etter reglene i retsplejelovens kapittel 89, såfremt dette kan skje uten vesentlig ulempe, jf. § 991.

For dansk retts del er erstatningskravet betinget av utfallet i straffesaken, jf. retsplejeloven § 992 første stykke; «erstatningsspørsmålet skal avgjøres i samme retning som straffesagen», og er et utslag av ensretningsprinsippet. Prinsippet antas å støtte opp om uskyldspresumpsjonen, men antas å ikke lenger stå like støtt, i lys av nyere praksis fra både de øvrige skandinaviske land og EMD.⁴¹ Det er per i dag enda ikke gjort endringer i loven, og prinsippet står fortsatt som gjeldende i dansk rett, tross kritikken. Erstatningsspørsmål må avgjøres i samme retning som skyldspørsmålet, og det vil ikke være anledning til å tilkjenne den fornærmede erstatning ved frikjennende dom. Det er imidlertid mulig for den fornærmede å reise kravet i en ren sivil sak i ettertid, jf. annet stykke. Dette er imidlertid ikke særlig vanlig, ifølge teorien.⁴²

I betenkning 1522/2010 ble dette foreslått endret, slik at erstatningskravet kunne dømmes i annen retning enn straffesaken.⁴³ Lovendringene i betenkningen er imidlertid ikke innført per 23. april 2015.

3.1.3 Svensk rett

3.1.3.1 *Om erstatning og oppreisning*

Erstatning og oppreisning reguleres i svensk rett av Skadeståndslag.⁴⁴ Etter kapittel 2, 2 § jf. 1 § er gjerningsmannen plikter å erstatte alle skader forvoldt forsettlig eller uaktsomt gjennom den straffbare handling. Erstatning etter 2. kapittel, 2 § gjelder de rene formuestap.

Etter 2. kapittel, 3 § erstattes også de skader som har oppstått der den fornærmede gjennom den kriminelle handling har blitt krenket eller utsatt for angrep på person, frihet, fred eller ære. Denne bestemmelsen tilsvarer den norske skadeserstatningslovens § 3-5. Det er etter bestemmelsen ingen krav om fysiske skader eller mén – bare at det har vært begått en krenkelse, og at denne er blitt begått av en eller flere gjerningsmenn. Krenkelsen skal bedømmes objektivt, og ikke ut fra den krenkedes oppfatning av saken.⁴⁵

⁴¹ Sørensen, 2014 om saken EMDs dom av 12. november 2013 i saken Söderman mot Sverige

⁴² Smith, Jochimsen, Kistrup og Poulsen s. 951

⁴³ Betenkning 1522/2010 Reform av den civile retspleje s. 160 flg.

⁴⁴ Lag 1972:207

⁴⁵ Kommentar til SKL, 2. kapittel 3 § <https://lagen.nu/1972:207>

3.1.3.2 *Pådommelse av sivile krav etter frikjennende dom*

Det følger av bestemmelsen i kapittel 2, 3 § at et sivil krav kan pådømmes i sammenheng med straffesaken. Påtalemyndigheten fremmer kravet på vegne av den fornærmede, jf. RB 22. kapittel 1 § jf. 2 §.

Etter 20. kapittel, 13 § overtar de etterlatte den målsägandes rettigheter der denne er avgått med døden som følge av den kriminelle handling. Dette innebærer også retten til å fremme erstatningskrav etter kapittel 22. Etter kapittel 22, 6 § kan ikke erstatningskrav fremmes dersom straffesaken faller bort, for eksempel gjennom tiltaltes bortgang⁴⁶ eller foreldelse.⁴⁷

Det kreves ikke fellende dom i straffesaken for at det sivile kravet skal kunne tilkjennes fornærmede. Erstatningskravet bedømmes etter reglene i skadeståndslagen, der beviskravet er at omstendighetene skal være «styrkt» – sannsynliggjort. For straffesaker er det in dubio pro reo som gjelder. Hva gjelder hensynet til EMK, viser jeg til min tidligere drøftelse rundt den norske retten, da disse for det meste er sammenfallende.

3.2 **Pådommelse av ikke-økonomiske krav**

Andre tiltak til fornærmedes vern enn de rene erstatningskrav, kan være krav som på en eller annen måte legger den frikjente restriksjoner – herunder rettighetstap og kontakt- eller oppholdsforbud.

3.2.1 Norsk rett

Rettighetstap er etter norsk rett en del av de strafferettslige særreaksjoner, og både rettighetstap og eventuelle forbud eller påbud henger sammen med domsresultatet i straffesaken, se straffeprosessloven §§ 28 og 29. Det er understreket av Høyesterett i Rt. 2003 s. 445 at rettighetstap etter § 29 er en svært streng straffereaksjon som må benyttes med varsomhet.

3.2.2 Dansk rett

Etter den danske straffelov⁴⁸ § 78 første stykke medfører ikke dom i straffesak automatisk tap av borgerlige rettigheter. Slik rettighetstap kan, som for norsk retts vedkommende, kun idømmes der det er avsagt fellende dom i straffesaken, og det straffbare forhold er av betydning for utøvelsen av denne virksomheten, jf. annet og tredje stykke.

⁴⁶ NJA 1988 s. 51. Tiltalte gikk bort før straffesaken kunne pådømmes. Retten kom fram til at erstatningskravet pådømt i anledning denne, måtte avvises.

⁴⁷ RH 2012 s. 67. Erstatningskrav kan ikke fremmes innen rammen av straffesaken, der det straffbare forhold er foreldet.

⁴⁸ LBK nr. 871 af 4. juli 2014

For oppholds- og kontaktforbud gjelder lov nr. 112 av 3. februar 2012 om tilhold, oppholdsforbud og bortvisning. Etter denne lovs § 2 kan slik opphold- eller kontaktforbud ilegges der det er mistanke om at kriminell handling er foretatt mot person, eller det foreligger trusler eller mistanke om trusler mot person. Forbud etter § 2 krever ikke foranliggende domfellelse. Ved frikjennende dom vil det imidlertid ikke lenger foreligge noen mistanke – det følger automatisk av frikjennelsen. Følgelig kan det heller ikke etter dansk rett ilegges et slikt forbud der tiltalte er frikjent for den straffbare handling.

3.2.3 Svensk rett

Etter Brottsbalken⁴⁹ tredje avdeling er ikke rettighetstap eller kontakt- og oppholdsforbud en del av de ordinære strafferettslige reaksjoner, jf. 25. kapittel. Etter lag 1988:688 om kontaktförbud kan kontaktforbud eller oppholdsforbud likevel idømmes der det finnes særskilte omstendigheter som gir grunn til å beskytte den forbudet gjelder, fra den forbudet retter seg mot, jf. 1 § første og annet stykke. Forbudet kan utvides til å gjelde oppholdsforbud, jf. 1 a § flg.

Saker om kontaktforbud føres av påtalemyndigheten, jf. 7 §. Etter § 10 har den som beskyttes av forbudet, samt den forbudet retter seg mot, rett til å delta i saken, men med de begrensninger som følger av Offentlighets- og sekretesslagen.

Saker om kontaktforbud prøves av Tingsretten, jf. 14-22 §§. Det er ikke noe krav om fellende dom for at kontakt- og oppholdsforbud skal ilegges.

3.3 Fornærmedes vern ved frikjennelse

Ved frikjennelse i straffesaken oppstår det et særlig spenningsforhold mellom den frikjente og den fornærmede. Balansegangen mellom den mistenkte gjerningspersonens rett til en rettfærdig rettergang, og den fornærmedes rett til å bli trodd før, under og etter rettssaken er en av de mest utfordrende i den moderne strafferetten.

Den vestlige rettstradisjon bygger på det allerede nevnte prinsipp om *in dubio pro reo*. I tillegg beskyttes den tiltalte av både uskyldspresumpsjonen og av kravet til en rettfærdig rettergang etter EMK artikkel 6 og artikkel 7. Dette kvalifiserte beviskravet – som er gitt det innhold at det er bedre å frikjenne en skyldig, enn å dømme en uskyldig – betyr at en andel av de straffesakene som føres i Norge, ender i frikjennelse. Tall fra SSB antyder at dette gjelder omtrent to prosent av alle anmeldte straffesaker.⁵⁰

⁴⁹ Lag 1962:700

⁵⁰ SSB nr. 1

Når retten ikke finner det tilstrekkelig bevist at den tiltalte enten har utført handlingen, eller at han eller hun ikke har utvist tilstrekkelig skyldene, kan dette for den fornærmede oppleves som å ikke bli trodd, og at dennes eventuelle skade eller traume ikke anerkjennes. Vern om fornærmede i denne situasjonen søkes oppnådd, i alle fall i norsk og svensk rett, ved at det på hans eller hennes vegne kan tilkjennes erstatning eller oppreisning til tross for frikjennelsen.

Det kan synes enklere å få erstatning ved henlagt straffesak, gjennom voldsoffererstatningsordningen, enn ved en frikjennende dom. I førstnevnte tilfelle må man gjennom søknad, eller eventuelt en høring, sannsynliggjøre at den straffbare handling har funnet sted, mens det i sistnevnte tilfelle må føres sak for retten, eventuelt med et skjerpet beviskrav for den tiltaltes ansvar. Dette har en naturlig sammenheng med at det nettopp har funnet sted en frikjennelse – og for den frikjente vil det å bli kjent ansvarlig for fornærmedes økonomiske tap, kunne oppleves som en særlig byrde i denne sammenheng.

I det danske rettssystem står den frikjennende dom fortsatt i en slik posisjon at ethvert sivil rettskrav som fremmes i anledning straffesaken må avgjøres i dennes retning. Dette avskjærer ikke den fornærmede fra å fremme rettskravet i sivil sak senere, men det gjør veien dit mer tungvint. At det i norsk og svensk rett ikke er noe krav om ensretning eller samsvar mellom resultatet av pådømmelsen av det sivile kravet og straffekravet, kommer av et ønske om å opprette balanse, og ivareta offeret for den kriminelle handling. Det er snakk om restitusjon – om muligheten til å bli satt tilbake, i alle fall økonomisk, til slik livet var før den straffbare handling fant sted. Ved siden av den tiltaltes rett til rettferdig rettergang kommer den fornærmedes rett til å bli holdt skadesløs.⁵¹

For andre krav enn de rent økonomiske, kan ikke rettigheter til fornærmedes vern gripe inn i frikjentes rettigheter i særlig grad. Den frikjente er ikke lenger under mistanke for en ulovlig handling, og han vil i utgangspunktet ikke regnes som noen trussel for den fornærmede. At det ikke er anledning til å idømme rettighetstap eller begrensninger i den nå frikjente persons frihet, vil kunne føles belastende for noen fornærmede. Disse følelsene tas det ikke høyde for i strafferetten, da den etter norsk og nordisk rettstradisjon lar uskyldspresumpsjonen veie tyngre enn de involvertes følelse av rett og galt.

4 Tredje del: Domfellelse

Når det etter en straffbar handling faller fellende dom, er det fra rettens side ingen tvil om at domfelte har utført den straffbare handling. I det følgende behandles rettigheter til fornærmedes vern og deres inngripen i den domfeltes liv under straffegjennomføringen.

⁵¹ Knoph 2009, s. 763

Straff er samfunnets måte å reagere på en uønsket handling. Etter norsk og skandinavisk rett for øvrig motiveres ikke straffen av hevntanker. Likevel er det et anerkjent synspunkt at straffen er et onde som påføres den domfelte i den hensikt at det skal oppleves som et onde⁵². Straffen skal tjene til både å være domfeltes mulighet til å gjøre opp for seg, og til å beskytte samfunnet. Dette er en del av straffens individualpreventive virkning. Straffens allmennpreventive virkning er at den kan virke avskrekkende på potensielle nye lovbrøyttere.⁵³

Formålet med straffegjennomføringen etter norsk rett, gjengis i straffegjennomføringslovens § 2 første ledd:

«Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold.»

Uavhengig av lovgivers intensjoner med straffen, vil den alltid gi et inntrykk av å være en form for gjengjeldelse mot gjerningspersonen, dette gjelder særlig frihets- og bøtestraffene.

4.1 Ulike straffereaksjoner

Når en person dømmes til straff, kan og vil retten velge mellom de strafferettslige reaksjoner som oppstilles i loven for det aktuelle straffebud. I denne fremstillingen behandles «ordinær» fengselsstraff, de strafferettslige særreaksjonene forvaring og overføring til tvungent psykisk helsevern, samt ungdomsstraff.

Betinget dom behandles ikke i denne fremstillingen. Betinget straff er en form for prøvetid for den domfelte, der fengselsstraffen utsettes i den tid retten fastsetter, mot at visse betingelser overholdes. Overholder domfelte betingelsene, regnes straffen som ferdig sonet når prøvetiden er over. Betinget dom behandles i den norske straffeloven kapittel 5, danske straffelovs kapittel 7 og i brottsbalken kapittel 27.

I det følgende gis en kort oppsummering av de ovennevnte straffereaksjoner, og deres plassering i de nasjonale rettssystem.

⁵² Fritt etter Johs. Andenæs og Gisle, s. 394.

⁵³ Storvik, s. 33

4.1.1 Frihetsberøvelse – fengselsstraff

Fengselsstraff er den straffen en først tenker på når en ser for seg konsekvenser av en kriminell handling. Det er et alvorlig inngrep overfor domfelte, hvilket gjenspeiles i regelverket som regulerer soningsforhold – det legges opp til et så normalt liv som mulig, til tross for frihetsberøvelsen. For den fornærmede kan fengselsstraff oppleves som en konkret og rettferdig reaksjon.

4.1.1.1 Norsk rett

Straffeloven § 15 lister opp fengsel som en av de alminnelige straffereaksjoner. Fengselsstraff reguleres og iverksettes ved straffegjennomføringsloven.⁵⁴ Fengsel kan idømmes fra 14 dager til 15 år, eller i spesielle tilfeller 20, 21 eller 30 år, jf. straffeloven § 17 første ledd bokstav a og b. Fengselsstraff idømmes alene, eller subsidiært til bøte-, samfunns- eller betinget straff. Personer under 18 år idømmes ikke fengselsstraff, jf. straffeloven § 18, med mindre særlige grunner taler for det.

Etter straffegjennomføringsloven § 42 første ledd, kan domfelte som hovedregel løslates på prøve når to tredeler av straffen, eller minst 60 dager, er gjennomført. Permisjon kan innvilges den innsatte dersom dette er formålstjenlig for den videre soning, og en del av straffen allerede er gjennomført, jf. straffegjennomføringsloven § 33.

4.1.1.2 Dansk rett

Fengselsstraff står oppført som en av de ordinære straffalternativer, jf. danske straffeloven § 31. Fengselsstraff kan etter § 33 første stykke idømmes på livstid, eller som tidsbestemt straff, i sistnevnte tilfelle ikke under 7 dager, eller over 16 år, eller i særlige tilfeller inntil 20 år, jf. annet stykke. For gjerningspersoner under 18 år, kan ikke fengsel på livstid idømmes. Etter dansk rett reguleres gjennomføringen av fengselsstraffen av strafffulbyrdelsesloven.⁵⁵

Etter straffeloven § 38 kan den innsatte løslates på prøve når to tredeler eller minst to måneder av straffen er gjennomført. Prøveløslatelsen betinges av at det ikke begås nye kriminelle forhold i prøvetiden, jf. §§ 39 og 42. Etter straffelovens kapittel ni har den dømte rett til «udgang», tilsvarende norsk permisjon der særlige grunner taler for det, og den domfelte ikke står i fare for å utføre nye kriminelle handlinger under permisjonstiden. De nærmere vilkår for permisjon finnes i strafffulbyrdelsesloven kapittel 9, og løslatelse – herunder vilkår for prøvetiden, i kapittel 14.

⁵⁴ Lov av 18. mai 2001 nr. 21

⁵⁵ LBK nr. 1162 af 5. oktober 2010

4.1.1.3 *Svensk rett*

Fengselsstraff kan etter Brottsbalken kapittel 26, 1 § idømmes for livstid eller for et bestemt tidsrom. Ved tidsbestemt straff idømmes fengsel for minst 14 dager, maksimalt 10 år, eller inntil 18 år i tilfeller som beskrevet i 2 og 3 §§. Personer under 18 år får ikke idømmes fengsel på livstid, jf. kapittel 29, 7 §.

Løslatelse med prøvetid hjemles i kapittel 26, 6 §. Har domfelte sonet to tredeler av straffen, eller minst en måned, skal han eller hun løslates på prøve såfremt det ikke finnes alvorlige grunner som taler mot dette, jf. annet stykke. Prøvetiden varer ut den resterende soningstiden eller, der dette er kortere, minst et år, jf. 10 §.

Gjennomføringen av straff i fengsel reguleres av fängelselagen.⁵⁶ Reglene om permisjon finnes i kapittel 10 og vilkår for løslatelse på prøve i kapittel 11 og 12.

4.1.2 *Strafferettslig særreaksjon – forvaring*

Ved dom på forvaring kan den i utgangspunktet tidsbestemte fengselsstraffen forlenges etter rettens vurdering, dersom dette er nødvendig for å beskytte samfunnet mot alvorlig og gjentakende kriminalitet.

4.1.2.1 *Norsk rett*

Straffeloven § 39 c idømmes forvaring der ordinær, tidsbestemt fengselsstraff ikke anses «tilstrekkelig til å verne samfunnet». Den domfelte må finnes skyldig i å ha begått en alvorlig volds- eller seksualforbrytelse, eller annen alvorlig kriminalitet, og det må være nærliggende å anta at forbryteren kommer til å utøve lignende kriminalitet igjen, jf. første alternativ. Etter andre alternativ kan forvaring også idømmes ved mindre grove forbrytelser, men da må gjentakelsesfaren være særlig stor.

En forvaringsdom gis i utgangspunktet tidsbestemt for inntil 15 år av gangen. I spesielt alvorlige tilfeller kan forvaring inntil 21 år idømmes, og forvaringen kan deretter forlenges for inntil fem år av gangen, jf. straffeloven § 39 e. Det anbefales at det settes minstetid der forvaring idømmes. Minstetiden kan ikke være lenger enn 10 år, se § 39 e annet ledd.

Som ved den tidsbestemte fengselsstraffen kan den domfelte løslates på prøve før forvaringstidens utløp. Den domfelte løslates da med en prøvetid på fem år, og prøvetiden kan betinges av at visse vilkår oppfylles, jf. §§ 39 f og 39 g.

⁵⁶ Lag 2010:610

4.1.2.2 *Dansk rett*

I dansk rett følger vilkårene for forvaring av straffeloven § 70. Som etter norsk rett dreier det seg i hovedsak om tilfeller med alvorlige volds- og seksuallovbrudd. Etter § 72 skal en forvaringsdom ikke opprettholdes mer enn hva som er nødvendig, og det skal etter § 71 oppnevnes bistandsverge for den domfelte.

De øvrige regler om permisjon og løslatelse gjelder også ved forvaringsdom, jf. § 105.

4.1.2.3 *Svensk rett*

Det svenske rettssystem opererer ikke med noe forvaringsinstitutt lik det norske og danske. Derimot er fengsel på livstid et alternativ som brukes relativt hyppig for de alvorligste forbrytelser. Etter at maksimumsstraffen i 2010 ble øket fra 10 til 18 år, har imidlertid også tallene på «nye» livstidsdømte gått ned.⁵⁷

4.1.3 Strafferettslig særreaksjon – tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg

4.1.3.1 *Norsk rett*

Om noen som følge av sin psykiske tilstand går straffri etter straffeloven § 44, kan vedkommende dømmes til tvungent psykisk helsevern etter straffelovens § 39 første ledd, eller til tvungen omsorg etter straffelovens § 39 a første ledd.

Ved dom på tvungent psykisk helsevern, frikjennes gjerningspersonen i skyldspørsmålet på bakgrunn av manglende skyldene. I stedet for dom på fengsel eller forvaring, overføres så gjerningspersonen til helsevesenet hvor han eller hun kan motta behandling og omsorg, såfremt vilkårene for overføring for øvrig er oppfylt.

Dom på tvungent psykisk helsevern gjennomføres etter bestemmelsene i psykisk helsevernloven⁵⁸ kapittel 5. Opphør av særreaksjonen treffes ved dom, etter anbefaling fra den faglig ansvarlige til påtalemyndigheten, som så bringer saken inn for domstolen, jf. § 5-6. Det er etter norsk rett ingen begrensning på hvor lenge en person kan holdes under tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg. Tidspunktet for reaksjonens opphør bestemmes av gjerningspersonens psykiske helse.

Tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a gjennomføres i spesialisthelsetjenesten⁵⁹, og reguleres av reglene i psykisk helsevernloven som nevnt i tredje ledd bokstav a og b.

⁵⁷ Kriminalvården nr. 1.

⁵⁸ Lov av 2. juli 1999 nr 62

⁵⁹ Lov av 2. juli 1999 nr 61

4.1.3.2 *Dansk rett*

Dansk straffelov kapittel ni hjemler overføring til psykisk helsevern. Etter § 68 kan den som frikjennes for straff etter § 16 (tilsvarende den norske § 44) overføres til andre soningsformer egnet til å forhindre fremtidige lovbrudd. Der ordinær behandling ikke fremstår som tilstrekkelig, kan gjerningspersonen overføres til institusjon for sinnslidende, institusjon for personer med vidtgående psykisk handikap eller annet egnet hjem eller institusjon, jf. første og annet punktum. For tvungen omsorg gjelder § 69, jf. § 68 annet punktum.

Etter §§ 68 a og 69 a settes det visse tidsbegrensninger for den tid straffereaksjonen og oppholdet kan vare, og etter § 72 påhviler det påtalemyndigheten å se til at reaksjonen ikke opprettholdes lenger enn nødvendig. Endring eller endelig opphør av straffereaksjonen bestemmes ved kjennelse etter anmodning fra gjerningspersonen selv, dennes verge, institusjonsledelsen eller kriminalomsorgen. Anmodningen rettes til påtalemyndigheten, som fører saken for retten, jf. danske straffeloven § 72 annet ledd.

Det skal, som for forvaring, oppnevnes hjelpeverge for den domfelte, jf. § 71.

4.1.3.3 *Svensk rett*

BRB kapittel 31, 3 § regulerer overføring til tvungent psykisk helsevern etter svensk rett. Gjerningspersonen får overføres dersom det er nødvendig av hensyn til hans helse, og forholdene for øvrig tilsier at han kan dømmes til frihetsstraff, jf. første stykke. Etter annet stykke får retten sette vilkår for en eventuell løslatelse fra slikt helsevern dersom den kriminelle handling er utøvet under psykose eller annen alvorlig personlighetsforstyrrelse.

Utskriving og avslutning av straffereaksjonen, samt gjennomføringen av den, styres av Lag om rettspsykiatrisk vård⁶⁰. Etter denne lovs 12 § kan slikt tvungent psykisk helsevern uten særlige løslatelsesvilkår vare høyst fire måneder. Etter denne tid er utløpt kan den ansvarlige lege søke om å endre, avslutte eller forlenge behandlingstiden, jf. 12 a §.

4.1.4 *Strafferettslig særreaksjon – rettighetstap*

Rettighetstap ble også drøftet tidligere i fremstillingen, hvor det kom fram at denne typen straffereaksjon ikke kan ilegges der det er avsagt frikjennende dom. Ved fellende dom er saken imidlertid stilt annerledes, og det er klart at det etter både norsk og dansk rett kan idømmes rettighetstap eller rettighetsinnskrenkinger i sammenheng med fellende dom i straffesak.

⁶⁰ Lag 1991:1129

Etter norsk rett kan rettighetstap idømmes etter straffeloven § 29. Reaksjonen er streng. Det skal etter rettspraksis mye til for retten å ilegge denne typen straff, og det skal ved avgjørelsen av om rettighetstap skal idømmes legges vekt på hvor hardt domfelte vil rammes av rettighetstapet.⁶¹

Kontakt- og oppholdsforbud etter § 33 annet ledd a og b idømmes der det er grunn til å tro at dette vil forhindre domfelte i å begå nye lovbrudd, som nevnt i første ledd bokstav a–c. Terskelen for å idømme en slik rettighetsinnskrenking er lavere enn for rettighetstap, og det følger av det alminnelige forholdsmessighetsprinsipp at terskelen vil heves i takt med rettighetsinnskrenkningens inngripen i domfeltes liv.

For dansk retts vedkommende henviser jeg til ovenstående drøftelse hva gjelder kontakt- og oppholdsforbud. Rettighetstap reguleres i dansk straffelov §§ 78 og 79, og krever domfellelse.

4.2 Rettigheter under straffegjennomføringen

Det kan tenkes mange situasjoner der den fornærmede kunne tenke seg varsel – og en eventuell uttalelsesrett – under den perioden domfelte er inne til soning. Det kan være ved endringer i selve soningsforholdet; for eksempel overføring mellom soningsanstalter eller soningsformer, ved permisjoner fra soningen og når soningen nærmer seg sin slutt og den domfelte igjen skal fases ut i samfunnet.

4.2.1 Norsk rett

4.2.1.1 Generelle saksbehandlingsregler under straffegjennomføringen

For spørsmål knyttet til saksbehandling under straffegjennomføringen gis forvaltningsloven⁶² anvendelse så langt den passer, jf. straffegjennomføringsloven § 7, med de begrensninger som følger av bokstav a-i. Personopplysningsloven gjelder også for straffegjennomføringen, men med visse unntak, se straffegjennomføringsloven § 4a.

Den taushetsplikt som påligger ansatte i kriminalomsorgen etter § 7 bokstav h, gjelder ikke varsel til fornærmede eller dennes etterlatte ved opplysning gitt med hjemmel i følgende bestemmelser: §§ 16 (7), 20 (2), 36 (3), 40 siste ledd, 42 (6) og (7) og straffeloven § 39 g (5).⁶³ Unntak fra taushetsplikt gjelder kun overfor de som kan og skal varsles etter loven.

⁶¹ Rt 2008 s. 892: En hørselshemmet politibetjent ble ikke fradømt sin stilling som følge av seksuelle overgrep mot en mindreårig. Retten la vekt på domfeltes stilling i politiet, lovovertredsens betydning for utøvelsen av stillingen, samt subjektive forhold hos domfelte, som alder, grad av funksjonshemning og til sist at det hadde gått en tid mellom lovovertrelsen og pådømmelsen av det seksuelle overgrep.

⁶² Lov av 10. februar 1967

⁶³ Bestemmelser hvoretter fornærmede og dennes etterlatte har krav på varsel.

I § 5-6c (7) er det inntatt en hjemmel for at Justisdepartementet i forskrift kan gi nærmere regler om varslingsplikten. Dette er ikke gjort.⁶⁴

Kriminalomsorgen avgjør på selvstendig grunnlag hvorvidt varsel skal gis. Dette er en del av forvaltningens frie skjønn, og kan ikke overprøves av domstolene. I sak RG. 2008 s. 1402 fra Borgarting lagmannsrett slått fast at den fornærmede eller de etterlatte ikke har rettslig klageinteresse forhold knyttet til domfeltes soning; herunder permisjon.

Det gjennomgående vurderingstema for om det kan varsles ved forhold knyttet til domfeltes soning etter norsk rett er hvorvidt den fornærmede eller de etterlatte har behov for slikt varsel. I retningslinjer til lov om straffegjennomføring og til forskrift til loven, datert 16. mai 2002 avgjøres dette ut fra en skjønnsmessig vurdering, basert på momenter som det straffbare forholdets art, den fornærmedes alder, og hvorvidt endringen i soningsforhold utgjør en trussel eller særlig belastning for den fornærmede eller de etterlatte.^{65 66} Formålet med å varsle fornærmede og etterlatte er å forberede dem på muligheten til å påtreffe domfelte under eller etter et gitt tidsrom.

Domfelte skal etter retningslinjene i punkt 3.39 meddeles om at varsel blir gitt, og det skal alltid foretas en vurdering av om varsel kan ha betydning for den domfeltes sikkerhet. I tilfeller der det finnes risiko for hevnaksjon eller attentatforsøk skal politiet kontaktes, og varsel til fornærmede eller etterlatte kan besluttet utelatt, i henhold til retningslinjene.

Etter straffegjennomføringslovens § 36 annet ledd, bokstav a og f, samt § 43 annet ledd, bokstav a og d, kan det i forbindelse med *permisjoner og prøveløslatelse* oppsettes vilkår om kontaktforbud og overholdelse av oppholdssted. Slike vilkår kan gis for å beskytte den fornærmede eller de etterlatte i en straffesak, og det er bare når vilkårene gis med denne hensikt, at den fornærmede eller de etterlatte kan få kjennskap til de gjennom varselet.

4.2.1.2 Varsel til fornærmede og etterlatte

4.2.1.2.1 Endrede soningsforhold

Det kan under soningen oppstå situasjoner som gjør at den domfelte må flytte mellom soningsanstalter. Dette bør i utgangspunktet ikke være noe som påvirker den fornærmedes subjektive følelse av trygghet og forutsigbarhet – følelser som har vist seg viktige for å komme

⁶⁴ I-2013-4, punkt 2.1

⁶⁵ Retningslinjene punkt 3.39

⁶⁶ Storvik, s. 93

videre etter å ha vært utsatt for en kriminell handling⁶⁷ – men det kan likevel være grunn til å undersøke hvorvidt den fornærmede har rett til, varsel i disse tilfellene.

Ved *endrede soningsforhold* er det ikke hjemmel for å varsle den fornærmede eller de etterlatte etter norsk rett. Med endring i soningsforhold siktes det her til flytting mellom soningsinstitusjoner eller mellom ulike sikkerhetsnivå under soning. Det eneste tilfellet det kan varsles om når det gjelder endrede soningsforhold er når den domfelte overføres fra en lukket soningsform til en åpen, jf. straffegjennomføringsloven § 16 (7). Per i dag er det heller ikke hjemmel for å varsle den fornærmede eller de etterlatte ved overføring mellom soning og tvungent psykisk helsevern.

4.2.1.2.2 *Permisjon og frigang*

Ved *permisjon* etter straffegjennomføringsloven § 33, skal fornærmede og etterlatte varsles dersom forholdet er av betydning for dem, jf. § 36 tredje ledd. Varsel skal gis i forkant av permisjonen, slik at de berørte rekker å innrette seg etter varselet. Er det satt vilkår for permisjonen som begrenser domfeltes mulighet til å oppsøke bestemte steder eller personer, og dette forbudet knytter seg til den fornærmede eller de etterlatte, skal varselet også inneholde informasjon om dette, jf. § 36 annet ledd, bokstav f og g.

Frigang skiller seg fra permisjon, ved at den domfelte under frigangen skal delta i arbeid eller opplæring, eller andre tiltak, utenfor fengselet under soningen, jf. straffegjennomføringsloven § 20 første ledd. Etter annet ledd skal den fornærmede eller de etterlatte varsles om tidspunkt for frigangen på forhånd, dersom opplysningen er av betydning for dem, på samme måte som ved permisjon.

4.2.1.2.3 *Løslatelse*

Etter straffegjennomføringslovens § 41 skal kriminalomsorgen, når soningstiden nærmer seg slutten, legge til rette for at den domfelte kan ha en «lovlydig livsførsel» etter løslatelse. Dette innebærer at forholdene skal legges til rette for prøveløslatelse, og at det skal gis bistand for å sikre ordnede boforhold, arbeid, opplæring eller andre tiltak egnet til å fremme rehabiliteringen det norske fengselsvesenet arbeider for. Slik forberedelse kan unnlates eller begrenses når det anses formålsløst eller ikke er praktisk mulig å gjennomføre, jf. retningslinjene pkt. 3.45.1.

⁶⁷ Lindgren, Pettersson og Hägglund, s. 132-135

Etter straffegjennomføringslovens § 42 sjuende ledd skal fornærmede og etterlatte, der det er av betydning for dem, varsles om forestående *løslatelse fra ordinær fengselsstraff* – i forkant av løslatelsen. Der det er satt vilkår knyttet til prøveløslatelsen etter § 43 kan fornærmede og etterlatte også varsles om disse i den grad de gjelder bestemmelser om oppholds- og/eller kontaktforbud, og dette forbudet er knyttet direkte til den fornærmede eller de etterlatte.

4.2.1.2.4 *Tvungent psykisk helsevern*

Når det gjelder gjerningspersoner under tvungent psykisk helsevern, er disse under helsevesenets omsorg, og følgelig også beskyttet av helsevesenets regler om taushetsplikt.

Fram til 2013 var det ingen hjemmel for å varsle fornærmede og etterlatte ved endring, avslutning eller andre relevante forhold knyttet til gjennomføring av tvungent psykisk helsevern som straff. Dette ble imidlertid innført ved en lovendring, i den nåværende § 5-6c i Psykisk helsevernloven.⁶⁸ Endringen innebærer at fornærmede og etterlatte nå har rett på varsel ved permisjon, endring i soningsforhold og løslatelse, såfremt disse opplysningene er av betydning for personene som skal varsles. Det er den faglig ansvarlige for behandlingen som skal varsle den fornærmede og de etterlatte, ifølge bestemmelsen. Bestemmelsen er så ny at det per dags dato ikke er knyttet noe rettspraksis til den enda.

Bestemmelsen hjemler likevel bare varsling så langt den fornærmede eller de etterlatte ønsker dette, og slik varsel ikke er til hinder for at den domfeltes sikkerhet blir ivaretatt.

Formålet med bestemmelsen er, som ved de øvrige varslingsbestemmelser i straffegjennomføringen, å forberede den fornærmede eller de etterlatte på at den domfelte kan påtreffes i nærmiljøet.⁶⁹

Endringen i lovverket er et stort steg for fornærmedes vern, da det særlig under gjennomføring av denne typen straff, kan være behov for fornærmede å holdes oppdatert. Straff av denne typen er gjerne ikke tidsbestemt, men løper inntil vilkårene for tvungent psykisk helsevern etter straffelovens § 39 ikke lenger er til stede. Tidligere har fornærmede eller de etterlatte kunnet risikere å møte den domfelte i nærmiljøet kort tid etter domsavsigelse, dersom den domfelte har fremstått som «frisk» i lovens forstand.

Bestemmelsen er problematisk for domfeltes rettssikkerhet. Opplysninger om at han eller hun ikke lenger oppfyller vilkårene til tvungent psykisk helsevern er like fullt en opplysning om

⁶⁸ Lov av 2. Juli 1999 nr. 62

⁶⁹ I-2013-4, punkt 2.1

vedkommendes helse. At den lovbestemte taushetsplikten settes til side i disse tilfellene, begrunnes i at de forbrytelser den domfelte har begått, er så alvorlige at den fornærmedes vern synes å veie tyngst.

4.2.2 Dansk rett

Etter bekendtgørelse nr. 1008 af 24. oktober 2012⁷⁰ § 1 første stykke kan fornærmede, der domfelte soner en ubetinget fengselsstraff, etter egen anmodning, varsles ved domfeltes første permisjon uten ledsager. Fornærmede kan også varsles om domfeltes løslatelse. Dersom den domfelte skal medvirke i TV- eller radioprogram, eller i portrettintervju i et dansk magasin eller dansk avis, gjelder også reglene om varslingsreglene.

Etter annet ledd gjelder varslingsreglene også ved gjennomføring av forvaring og tvungent psykisk helsevern.

Varslingsretten gjelder imidlertid ikke dersom domfelte ikke har sittet fengslet sammenhengende siden varetektsfengsling, og varetektsfengsling er en forutsetning for at varsel kan finne sted. Til sist gjelder ikke retten til varsel dersom viktige hensyn rundt den domfelte taler mot at slik varsel skal gis.

4.2.3 Svensk rett

Etter fängelsesförordningen⁷¹ skal det der domfelte soner straff for alvorlige volds- og sedelighetsforbrytelser, og den målsägande ønsker det, etter 35 §, første stykke, alternativ 1 varsles om hvilken soningsanstalt domfelte sitter ved. Etter alternativ 2 skal det også varsles ved forflytning mellom soningsanstalter.

Det skal også varsles dersom det fra den innsatte eller fra kriminalomsorgen søkes om omgjøring av straff fra eller til livstidsstraff, i henhold til lov av 2006:45, jf. alternativ fire.

Etter 35 § annet stykke, behøver ikke slikt varsel å gis dersom det anses klart unødvendig eller om varsel vil sette den domfeltes liv og helse i fare. Etter 36 § skal varsel gis i tid, slik at den målsägande rekker å innrette seg, og varselet skal utformes etter omstendighetene for øvrig, jf. første stykke.

Ved *permisjoner og frigang* skal den målsägande, dersom dette er ønsket, få varsel etter fängelsesförordningen 35 § første stykke alternativ 3. Permisjoner gis etter reglene i fängelselagen

⁷⁰ Bekendtgørelse om underretning ved udgang og løsladelse mv. samt ved medvirken i TV- eller radioprogrammer eller portrætinterview

⁷¹ Förordning 2010:2010

9. kapittel 1 §, 10. kapittel 1–4 §§ og 11. kapittel 1 §. For øvrig gjelder de samme vilkår som ved varslings ved endring i soningsforhold.

Varsel skal også gis om innholdet i eventuelle *kontakt- og oppholdsforbud* etter lag 1988:688, jf. 36 § annet stykke.

Varsel ved *løslatelse, rømming og uteblitt soning* gis målsägande etter samme vilkår som de øvrige varslingsbestemmelser, jf. fängelsesförordningen, 35 og 36 §§.

Der den fornærmede er avgått med døden, kan de etterlatte tre inn i posisjonen som målsägande⁷², og på den måten få samme rett som den avdøde ville hatt til varsel om forhold knyttet til straffegjennomføringen.

Etter fängelselagen 14. kapittel kan beslutninger om soning påklages til en forvaltningsdomstol. Dette antar jeg forutsetter rettslig klageinteresse, noe jeg for svensk retts vedkommende ikke kommer til å gå nærmere inn på i denne sammenhengen.

4.3 Særlig om ungdomsstraff

Ungdomsstraff er en særnorsk straffereaksjon, og det er følgelig bare norsk rett som behandles under dette avsnittet.

4.3.1 Vilkår for idømmelse av ungdomsstraff

Ungdomsstraff er en relativt ny form for straff, innført i straffeloven i 2012, se § 28 c. Ungdomsstraff gjelder utelukkende ungdom under 18 år på gjerningstidspunktet, jf. første ledd bokstav a. Lovbryteren må også ha begått gjentatt eller alvorlig kriminalitet, jf. bokstav b. Gjerningspersonen må være bosatt i Norge, og samtykke til at straffereaksjonen anvendes, første ledd bokstav c. Til sist må hensynet til straffens formål ikke tale mot gjennomføring av straff i frihet, jf. bokstav d.

Retten fastsetter gjennomføringstid mellom syv måneder og to år, jf. annet ledd bokstav a. Gjennomføringstid på tre år kan idømmes der fengselsstraff for forholdet ellers ville vært klart lenger enn to år. Etter annet ledd bokstav b skal subsidiær fengselsstraff tilsvare den straff retten ellers ville falt på. Det er konfliktrådet som er ansvarlige for gjennomføring av ungdomsstraff, jf. konfliktrådsloven kapittel IV.⁷³ I det følgende er det kun de tilfellene der det dreier seg om dom på ungdomsstraff som vil behandles.

⁷² RB, 20. kapittel 13 § første og annet stykke

⁷³ Lov av 20. juni 2014 nr. 49

Dersom det av retten ilegges dom på ungdomsstraff, overføres saken til konfliktrådet, og det skal avholdes ungdomsstormøte, jf. konfliktrådsloven § 23. Det kreves for gjennomføring av ungdomsstraff ingen innrømmelse av straffeskyld fra den domfelte,⁷⁴ og under ungdomsstormøtet skal ikke skyldspørsmålet behandles.

4.3.2 Gjennomføring av ungdomsstraff

Fornærmede, etterlatte eller deres verger, samt bistandsadvokat har rett til å være til stede ved ungdomsstormøtet, jf. konfliktrådslovens § 23 annet og tredje ledd. Det samme gjelder ved møter om ungdomsoppfølging. Bistandsadvokat til fornærmede og etterlatte har også møterett ved ungdomsstormøtet.

Ungdomsstormøtet skal, etter konfliktrådsloven § 25 utforme en ungdomsplan for den domfelte, om hvordan ungdomsstraffen skal gjennomføres. Det må oppnås enighet om ungdomsplanen, jf. § 25 fjerde ledd. Oppnås ikke enighet, skal saken vises tilbake til domstolen for behandling der. Ungdomsplanen kan etter § 31 annet ledd inneholde visse vilkår for gjennomføringen av ungdomsstraffen. Vilkårene settes av ungdomskoordinatoren. Bestemmelsen lyder slik:

«Hvis det fremstår som nødvendig for å motvirke nye brudd, skal ungdomskoordinatoren etter samtykke fra de obligatoriske deltagerne i ungdomsmøtet og oppfølgningsteamet fastsette vilkår om at den domfelte skal

- a) Overholde bestemmelser om oppholdssted*
- b) Unnlate å ha kontakt med bestemte personer...»*

4.3.3 Rett til varsel, samt klageadgang

Ut over de generelle regler om varsel til fornærmede og etterlatte i straffegjennomføringsloven, er det ingen spesiell varslingsplikt knyttet til gjennomføringen av ungdomsstraff. Dette er en naturlig konsekvens av at den fornærmede gjennom ungdomsstormøtet er med på å utforme ungdomsplanen, og følgelig vil ha kunnskap om hvor, når og hvordan den domfelte gjennomfører sin straff.

Gjennom deltakelsen i ungdomsstormøtet har den fornærmede også mulighet til å innvirke på den konkrete utformingen av straffen. Fornærmede eller etterlatte kan ikke anke dom på ungdomsstraff, denne rett ligger til påtalemyndigheten. Fornærmede eller etterlatte kan derimot,

⁷⁴ KDI 6/2014 pkt. 3.1.4

om det ikke oppnås enighet, la vær å godkjenne ungdomsplanen, slik at saken sendes tilbake til behandling i domstolen. Domstolen behandler da spørsmålet om straff.

4.3.4 Fornærmedes vern ved ungdomsstraff

Fornærmede har med stor sannsynlighet fått forklare seg for domstolen før dom på ungdomsstraff blir avsagt. Noe behov for å gå gjennom hendelsesforløpet under ungdomsstormøtet fra fornærmedes side, kan dermed ikke synes legitimt. Det kan derimot være belastende for den fornærmede eller de etterlatte i de tilfeller den domfelte ikke fortsatt nekter straffeskyld, eller ikke vil samarbeide om ungdomsplanen. Like belastende kan det ikke synes å være for den domfelte der den fornærmede ikke er fornøyd med løsningen. For sistnevnte tilfelle kan domstolen for øvrig kun idømme ungdomsstraff der dette synes tilstrekkelig, jf. straffeloven § 28 c første ledd bokstav d.

For den fornærmede kan det være belastende å vite at den domfelte skal avtjene sin straff i nærmiljøet. Det er imidlertid dette som er ungdomsstraffens fremste formål; å holde den domfelte i nærmiljøet og på den måten motvirke ytterligere kriminell adferd. Det ubehag den fornærmede eller de etterlatte måtte føle, kan avhjelpes ved at det oppstilles vilkår for gjennomføringen som vist av bestemmelsen ovenfor.

I den grad domfelte overholder bestemmelsene og vilkårene i ungdomsplanen, og fornærmede har vært med på å utforme denne, vil fornærmede og etterlatte ha mulighet til å innrette seg etter den, for å minimere ubehag. Det samme gjelder for den domfelte. Hvis han eller hun overholder ungdomsplanen, vil belastningen det kan være å møte den fornærmede eller de etterlatte i nærmiljøet kunne begrenses.

Ungdomsstraff er, slik den virker i dag, en mild soningsform hvor alle parter får delta i utformingen, og på den måte få et større eierskap til straffesaken, ikke ulik muligheten den fornærmede har etter svensk rett til å legge ned påstand og bli «målsägande». Straffen er ikke særlig inngripende overfor den domfelte i den grad han eller hun overholder bestemmelsene i planen og det ikke foreligger anledning til å stille særlige vilkår for gjennomføringen.

Ungdomsstraff gir, etter mitt syn, den beste balansen mellom fornærmede og domfelte, om en ser bort fra det rene straffenivå. Det er imidlertid viktig å ta med i betraktningen at de som idømmes ungdomsstraff fortsatt er som barn å regne, og gjennomføring av straff i nærmiljøet synes å være et svært godt alternativ til fengsels- eller annen institusjonsstraff.

4.4 Fornærmedes og domfeltes vern ved straffegjennomføringen

4.4.1 Retribusjon eller rehabilitering

Når straffegjennomføringen er innledet og gjerningspersonen, om enn bare midlertidig, er borte fra samfunnet, er dette ofte en lettelse for den eller de som er fornærmet. Det gir en trygghet å vite at den domfelte er ivaretatt av kriminalomsorgen. Denne tryggheten kan imidlertid fort snu til betydelig ubehag om – og når – den fornærmede treffer på den domfelte ute i samfunnet, enten under en av den domfeltes permisjoner, eller når den domfelte har begynt å tilbakeføres til samfunnet igjen.

Straff er i de skandinaviske lands rettssystem ikke tuftet på hevntanker, men heller rehabiliteringshensyn. Straffen skal virke individualpreventivt og allmennpreventivt, og i dette systemet er det ikke rom for gjengjeldelse. Straffeprosessen er heller ikke en tradisjonell partsprosess. Det er det offentlige som fører saken mot gjerningspersonen, og den fornærmede blir stående litt på sidelinjen. Følgelig er også selve straffegjennomføringen et forhold mellom det offentlige og den domfelte, som fastslått i den ovennevnte RG 2008-1402.

Det er kun ved ungdomsstraff at den fornærmede eller de etterlatte har mulighet til å medvirke i utformingen av straffen, jf. den norske straffelov § 28 c, jf. konfliktrådsloven kapittel IV. Dette er imidlertid betinget av enighet mellom alle de møtende parter.

At de fornærmede i norsk rett hovedsakelig ikke deltar i utmålingen eller utformingen av straffen, gjenspeiles imidlertid, slik jeg ser det, ikke i de forventninger det norske samfunnet generelt har til straffenivået i dag. Det kom fram i en undersøkelse gjort av Leif Petter Olausen etter Stortingets arbeid med skjerping av straffenivået for voldsforbrytelser i 2009, at «Selv om fengselsstraffen utvilsomt har legitimitet i befolkningen, er det åpenbart en betydelig og utbredt skepsis til lange fengselsstraffer, selv i så alvorlige saker som de som inngikk i denne undersøkelsen»⁷⁵⁷⁶. Straffenivået ble av deltakerne i undersøkelsen undervurdert i forhold til hva domstolene faktisk ila de domfelte.

Domstolene synes derfor å ivareta både hensynet til den fornærmede i form av et straffenivå som i alle fall synes strengt nok, basert på den allmenne rettsfølelsen. Samtidig er straffenivået ikke så høyt at det motvirker de hensyn det bygger på – særlig rehabiliteringshensynet. Hva gjelder straffenivået kan en derfor trekke en forsiktig konklusjon om at balansegangen mellom fornærmedes og domfeltes vern er relativt god.

⁷⁵ Olausen, s. 204

⁷⁶ Vold i nære relasjoner, narkotikasaker, ran, bedrageri, voldtekt og blind vold

4.4.2 Trygghet og forutsigbarhet – soning og frihet

Under straffegjennomføringen er det likevel grunn til å se nærmere på det vern den fornærmede eller de etterlatte nyter godt av i de tilfeller der forhold ved domfeltes straffegjennomføring kan oppleves belastende for ham eller henne.

Hvordan balanseres så forholdet mellom fornærmede eller de etterlatte og den domfelte under straffegjennomføringen – og spesielt når straffegjennomføringen nærmer seg slutt? Den trygghet den fornærmede og de etterlatte føler gjennom å vite at den domfelte er plassert under kriminalomsorgen eller eventuelt helsevesenet, kan overskygges av usikkerheten over å ikke vite når eller hvor den domfelte eventuelt kan påtreffes neste gang, se særlig uttalelser gitt av Ada Sofie Austgård i forbindelse med permisjoner gitt domfelte i «Baneheia-saken»; Viggo Kristiansen.⁷⁷⁷⁸

For varslingsregler tilknyttet soningsforholdene er felles vurderingstema for alle de skandinaviske rettssystem om varslingsregler kan eller skal gis den fornærmede eller de etterlatte; hvorvidt de ønsker – eller kan ha behov for – informasjonen. Varslingsretten er et tilbud de fornærmede og etterlatte kan velge å ikke benytte seg av. Skal man imidlertid gjøre en vurdering ut fra de uttalelser gitt av fornærmede og etterlatte i straffesaker, er varslingsretten en høyt verdsatt rettighet. Dette støttes også av uttalelser gitt i NOU 2006:10.⁷⁹

For den domfelte kan det imidlertid også tenkes at det, dersom det i forbindelse med hver permisjon skal gis varsel til den fornærmede eller de etterlatte, også kan bygges opp usikkerhet, særlig knyttet til den domfeltes oppfattelse av det offentlige – og samfunnets – tro på egen rehabilitering. Spørsmålet ble drøftet i ovennevnte utredning, men momentet ble av utvalget da ikke sett på som spesielt tyngende for den domfelte.⁸⁰ Et av utvalgets momenter i denne retning var at det til og med kunne være «greit for den domfelte å vite at de fornærmede er forberedt» og «at fornærmedes behov her veier tyngre enn domfeltes».

For en domfelt vil man ut fra disse uttalelser, sammenholdt med gjeldende lovverk, kunne konkludere med at visse rettigheter må vike der fornærmedes vern veier tyngre. Dette gjelder imidlertid ikke i en så stor grad at den fornærmede kan påvirke domfeltes liv under og mot avslutning av soningen gjennom klage- eller uttalelsesrett. For disse tilfeller veier domfeltes rett til et verdig liv under straffegjennomføringen tyngre enn fornærmedes generelle vern.

⁷⁷ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Til-rettssak-etter-Baneheia-perm-6445565.html>

⁷⁸ RG 2008 s. 1402

⁷⁹ NOU 2006:10 pkt. 9.13.2 første avsnitt

⁸⁰ NOU 2006:10 pkt. 9.13.2 annet avsnitt

Forholdet rundt domfeltes soning regnes uansett, som nevnt over, å være et forhold mellom den domfelte og det offentlige.

Det kan, og skal, iverksettes ytterligere tiltak dersom dette er nødvendig for å beskytte den fornærmede, som for eksempel kontakt- eller oppholdsforbud fra den domfeltes side. Det samme gjelder dersom det ved varsling til fornærmede risikeres fare for den domfeltes liv og helse.⁸¹

Når dommen er avsagt, og den fornærmede og de etterlattes økonomiske situasjon er forsøkt satt som om den straffbare handling aldri fant sted, begynner altså de rettigheter denne persongruppen kan påberope til sitt vern å uttømmes. Skal rehabiliteringshensynene bak straffesystemet komme til sin rett, er det viktig at den domfelte får mulighet til å tilbakeføres til samfunnet igjen – også i perioder før straffen er ferdig sonet.

5 Fjerde del: Gjenopptakelse

Et siste aspekt ved en eventuell straffesak og dennes konsekvenser for den fornærmede er i de tilfellene straffesaken gjenåpnes. Hvilke rettigheter har fornærmede i disse tilfellene, og hvilke muligheter har han eller hun til å ivareta egne interesser under en gjenopptakelse?

5.1 Norsk rett

5.1.1 Generelt om gjenopptakelse

Gjenopptakelse behandles i straffeprosesslovens sjuende kapittel, og kan begjæres av en part i saken, jf. § 389 første ledd, når visse vilkår, som gitt i §§ 390-393 er oppfylt. § 390 tar for seg de tilfellene der en dommer eller et lagrettemedlem under saken var inhabil, og dette hadde betydning for sakens utfall. Etter norsk rett er ikke fornærmede part i saken, dersom det er snakk om gjenåpning fra «dennes side» vil begjæringen i så fall reises av påtalemyndigheten.

Begjæring om gjenåpning behandles av Gjenopptakelseskommisjonen, jf. § 394. Kommisjonen har fem faste medlemmer og to varamedlemmer, som utnevnes av Kongen i statsråd for syv år av gangen hva gjelder lederen, og tre år av gangen for de øvrige medlemmer, jf. § 395 første og annet ledd.

Gjenopptakelseskommisjonen behandlet i 2014 142 begjæringer om gjenopptakelse, av disse ble 12 % tatt til følge⁸²

⁸¹ Fängelsesförordning 35 § annet stykke.

⁸² Årsrapport fra Gjenopptakelseskommisjonen 2014

5.1.2 Gjenåpning til siktedes gunst

Gjenåpning til siktedes gunst kan etter straffeprosessloven § 391 finne sted ved følgende tilfeller: Om dommer, lagrettemedlem, protokollfører, tjenestemann i politi og påtalemyndighet eller rettsfolk har gjort seg skyldig i straffbart forhold i forbindelse med saken eller har avgitt falsk forklaring eller ført falske dokumentbevis, og dette har hatt betydning for siktede hva gjelder utfall av saken, jf. nr. 1. Når avgjørelsen er i strid med folkeretten, jf. nr. 2 a og b. Når det fremkommer nye bevis i saken og disse er egnet til å føre til frikjennelse eller en vesentlig midlere straff for den siktede, jf. nr. 3⁸³. Gjenåpning til siktedes gunst kan uansett finne sted når Høyesterett i senere praksis har fraveket et prinsipp eller den lovtolkning avgjørelsen bygger på, jf. § 392.

5.1.3 Gjenåpning til skade for siktede

Til skade for siktede kan det etter straffeprosessloven § 393 kun begjæres gjenåpning dersom det foreligger forhold som nevnt i § 391, og siktede har gjort seg skyldig i straffbart forhold i forbindelse med saken, jf. første ledd nr. 1, eller når det på bakgrunn av egen tilståelse eller nye opplysninger og bevis må antas at han er skyldig i den straffbare handling, eller har gjort seg skyldig i en vesentlig grovere straffbar handling enn den han er dømt for, jf. første ledd nr. 2. Etter annet ledd følger det at om det forhold saken gjelder, ikke kan medføre mer enn tre års fengselsstraff, kan gjenåpning til siktedes skade kun begjæres i de tilfeller han eller hun selv har gjort seg skyldig i straffbart forhold, jf. første ledd nr. 1.

5.1.4 Saksbehandling

Når begjæring er fremmet, skal Gjenopptakelseskommisjonen etter straffeprosessloven § 397 første ledd veilede den som har begjært gjenåpning, slik at den på «beste måte kan ivareta sitt tarv». Det er kommisjonens vurdering som legges til grunn for om siktede har behov for slik veiledning, jf. annet punktum. Etter annet ledd kan det oppnevnes offentlig forsvarer for domfelte og bistandsadvokat for fornærmede, etter de respektive regler i straffeprosessloven.

Tas begjæringen om gjenåpning til følge av kommisjonen, skal den forelegges den andre part, jf. fjerde ledd, og etter femte ledd skal fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge varsles om beslutningen. Fornærmede og etterlatte skal underrettes om sin rett til dokumentinnsyn, til å uttale seg, til å avgi forklaring for kommisjonen og sin mulighet til å få oppnevnt bistandsadvokat.

⁸³ Rt. 2005 s. 1665 – Begjæring om gjenopptakelse ble ikke tatt til følge etter at det ble tilført nye opplysninger i saken ettersom de nye opplysninger ikke ville lede til frifinnelse.

Som for en domstol, er det kommisjonens ansvar å sørge for at saken er så godt opplyst som mulig, jf. straffeprosessloven § 398, første ledd. Etter §§ 398a og 398b kan kommisjonen selv avgjøre på hvilken måte bevisopptak best bør gjøres; som bevisopptak utenfor hovedforhandling (§398a) eller bevisopptak etter domstolsloven §§ 43 annet ledd og 44 flg.; bevisopptak for domstol. Den fornærmede og de etterlatte har uansett rett til å uttale seg skriftlig om begjæringen, jf. § 398 annet ledd, og de kan be om å få forklare seg for kommisjonen etter reglene i § 398a.

Domfelte på sin side skal få mulighet til å uttale seg dersom det under saksforberedelsen av kommisjonen innhentes opplysninger av betydning for avgjørelsen, jf. straffeprosessloven § 398 tredje ledd.

For kommisjonens avgjørelse gjelder reglene om kjennelse etter straffeprosessloven § 52. Dette følger av straffeprosessloven § 399. Dersom kommisjonen kommer til at gjenåpning tillates, skal saken henvises til ny fullstendig domstolsbehandling, jf. straffeprosessloven § 400. Saken skal føres for domstol sideordnet den domstol som avsa den angrepne dom, se første ledd. Begjæring om gjenåpning kan trekkes tilbake av den part som avsa den, inntil hovedforhandling er påbegynt, jf. tredje ledd – eller med samtykke fra motpart inntil saken er avsluttet.

Etter § 400 femte ledd skal retten avsi frikjennende dom uten hovedforhandling dersom siktede er død når gjenåpningen finner sted. frikjennelse hovedforhandling kan ellers finne sted dersom påtalemyndigheten samtykker til dette.

5.1.5 Klageadgang

Etter § 395 tredje ledd, samt § 400 siste ledd, kan kommisjonens avgjørelse om gjenåpning – uansett om den godtas eller avvises – ikke ankes eller brukes som ankegrunn med mindre dette er uttrykkelig nevnt i loven.

5.2 Dansk rett

Reglene om gjenopptakelse behandles i danske Retsplejeloven kapittel 86 (fjerde bok – om strafferettspleien). Begjæring om gjenåpning fremsettes for Den Særlige Klageret, jf. § 979 første stykke.

Gjenåpning kan i alle tilfeller skje når en sak er henlagt etter at tiltale er reist, men uten at straffesak ble gjennomført, dersom nye opplysninger er skaffet til veie, eller de øvrige vilkår for gjenopptakelse til siktedes skade er til stede, se § 975 jf. § 976.

Etter § 978 kan gjenopptakelse ikke fremmes der ankemuligheter ikke er uttømt eller der pågående ankeforhandling ikke er gjennomført.

5.2.1 Gjenopptakelse til siktedes skade

Etter retsplejeloven § 976 kan gjenopptakelse av en frikjennende dom begjæres av riksadvokaten dersom det ifølge tilståelse avgitt av frikjente i ettertid, eller andre beviser må antas at han likevel har begått forbrytelsen, jf. stykke en første alternativ – eller når det er avgitt falsk forklaring, bevis eller noe annet straffbart forhold er begått under straffesaken og dette har hatt betydning for dens utfall, jf. stykke en andre alternativ. Den ulovlige handlingen må være begått av siktede selv, av rettsmenn, vitner eller andre som i sitt embete eller offentlige verv har medvirket til saken.

Etter annet stykke kan gjenopptakelse begjæres der det under samme betingelser kommer fram at tiltalte har begått en vesentlig større forbrytelse enn den han er domfelt for.

5.2.2 Gjenopptakelse til siktedes gunst

Etter begjæring fra domfelte, kan gjenopptakelse etter § 977 finne sted i følgende tilfeller: Når det foreligger nye opplysninger, og disse, hadde de vært kjent ved tidspunktet for domfellelse, kunne medvirket til frikjennelse eller vesentlig midlere straff, jf. første stykke første alternativ. Når betingelser, som gitt i § 976 første stykke, første og annet alternativ foreligger, og disse medvirket til den fellende dom, jf. første stykke annet alternativ. Til sist når det i det øvrige foreligger særlige omstendigheter som gjør det sannsynlig at bevisene ble feilaktig bedømt under rettsforhandlingene, første stykke tredje alternativ.

Etter tredje stykke, skal tiltalte eller hans nærstående varsles dersom retten får tilgang til opplysninger som kan lede til sakens gjenopptakelse.

5.2.3 Saksbehandling

Begjæring om frikjennelse etter § 977 stykke en og tre, må fremsettes innen fem år fra tidspunktet for domfellelsen, jf. § 979 første stykke. Har domfelte vært dømt til frihetsstraff, kan fristen uansett utsettes til inntil to år etter hans løslatelse, jf. tredje stykke.

Begjæringen om løslatelse skal inneholde de omstendigheter den bygger på, og de beviser som menes å kunne endre sakens utfall. Dersom begjæringen bygger på straffbare handlinger utført under den tidligere straffesak, må utskrift av denne dommen så vidt mulig være vedlagt, jf. § 979 annet stykke. Den tidligere dommen bør også i andre tilfeller være vedlagt begjæringen, se annet stykke, siste punktum.

Finner retten at begjæringen bør kunne fremmes, jf. § 980 annet stykke, skal den varsle motparten, og gi denne mulighet til å uttale seg skriftlig eller muntlig. Finner retten at det må skaffes til veie flere opplysninger før beslutning kan tas, skaffer den disse til veie selv, eller gir de nødvendige pålegg om å fremskaffe disse opplysninger på annen måte, jf. § 981 første stykke.

Avgjørelsen om gjenopptakelse treffes ved kjennelse, og kjennelsen går ut på at saken tilbakewises til ny domstolsbehandling, se § 982 – likt det norske systemet. Den nye forhandling går for den landsrett som tidligere pådømte saken, jf. § 983. Etter § 984 får de personer som eventuelt gjennomførte de ulovlige handlinger, dersom gjenopptakelsen bygger på en slik omstendighet, ikke delta i den nye forhandlingen.

Begjæring om gjenopptakelse innebærer ikke stansing eller utsettelse av straffegjennomføringen, med mindre retten særskilt bestemmer dette, jf. § 986, eller det dreier seg om gjenopptakelse til domfeltes gunst.

5.2.4 Klageadgang

Etter retsplejeloven § 985 er Den Særlige Klageretts kjennelse endelig, og kan ikke påklages.

5.3 Svensk rett

Reglene om gjenopptakelse, «resning och återställande av försutten tid», finnes i Rättegångsbalken, 58. kapittel. Resning tilsvarer gjenopptakelse, mens återställande av försutten tid handler om muligheten til å «tilbakestilt» en oversittet frist, for eksempel klagefrist eller ankefrist.

Etter 1 § kan gjenopptakelse av rettskraftig dom finne sted om det av retten eller dens tjenestemenn er utført straffbar handling eller tjenesteforsømmelse under rettssaken, og dette kan ha hatt innvirkning på domsresultatet, jf. første stykke første alternativ. Om det er avgitt uriktig bevis, og dette kan ha hatt innvirkning på resultatet, jf. første stykke annet alternativ. Om bevis som ikke tidligere er påberopt, påberopes og dette beviset kunne gitt annet utfall i saken, jf. første stykke tredje alternativ, og om rettsanvendelsen som ligger til grunn for dommen, åpenbart strider mot annen lov, jf. fjerde alternativ.

For at gjenopptakelse etter første stykke alternativ tre skal kunne tillates, må det ikke ha vært mulig å føre beviset ved den opprinnelige rettssaken. Dersom dette var mulig, kan begjæring om gjenopptakelse ikke tas til følge, jf. 1 § annet stykke.

Bevisbyrden ved gjenopptakelse ligger etter svensk rett hos den part som angriper dommen.

5.3.1 Gjenopptakelse til siktedes gunst

Etter RB 58 kapittel, 2 § får gjenopptakelse til siktedes gunst som i 1 § finne sted når retten eller dens tjenestemenn har utført en straffbar handling eller tjenesteforsømmelse under retts-saken og dette kan tenkes å ha hatt innvirkning på resultatet, jf. første alternativ. Etter andre alternativ kan saken begjæres gjenopptatt når dommer eller aktor har vært inhabil, med mindre det er åpenbart at dette ikke har virket inn på resultatet. Gjenåpning kan også kreves ved falsk bevis eller falsk vitnesbyrd, etter tredje alternativ, og etter femte alternativ der rettsanvendelsen i saken åpenbart strider mot lov.

Fjerde alternativ er for de tilfellene der det presenteres nytt bevis i saken. Som etter 1 § må det ikke ha vært anledning til å fremme beviset tidligere. Beviset må også kunne ha virket inn på resultatet, slik at domfelte enten ville vært frikjent, eller fått en vesentlig mildere straff, og det av den grunn finnes grunn til å prøve saken på nytt.

I sak NJA 2013 s. 42 ble krav om gjenopptakelse fremmet på det grunnlag at senere avsagte dommer fra EU-domstolen, gjorde at den opprinnelige dommen kunne sies å stride mot lov, og at de i alle fall kunne regnes som nye opplysninger. Retten avviste begge gjenopptakelsesgrunnlag fremmet i søknaden. De senere dommene kunne ikke regnes som nye opplysninger etter RB kap. 58 2 §. Påstanden om at disse dommene endret rettssituasjonen slik at den opprinnelige dommen måtte anses lovstridig, ble avvist da det etter RB kap. 58 1 § første stykke er en foreldelsesfrist på seks måneder fra domsavsigelse for gjenopptakelseskrav på dette grunnlag.

Seksmånedersfristen begrunnes i at det også etter svensk rett er slik at ingen lov har tilbakevirkende kraft, og at endringer i rettsstilstanden ikke får gripe inn i rettskraftige avgjørelser.

5.3.2 Gjenopptakelse til siktedes skade

Etter Rättegångsbalken 3 § kan gjenopptakelse til siktedes skade finne sted ved tilfeller som beskrevet i 2 § nr. 1 og 3, jf. 3 § første stykke, første alternativ. Gjenopptakelse kan også finne sted dersom det presenteres nytt bevis, og dette beviset ville kunne ført til at siktede ble domfelt for handlingen eller at det ble avsagt vesentlig strengere straff, jf. første stykke, annet alternativ. Etter annet stykke må parten som fører det nye beviset, dersom det skal tillates, sannsynliggjøre at han ikke hadde mulighet til å føre dette beviset for den domstol som avsa den dom som ønskes gjenopptatt, eller at han ikke kan legges til last for ikke å ha ført beviset.

5.3.3 Saksbehandling

Søknad skal sendes skriftlig til Hovretten, om dommen som prøves er avsagt av tingsrett, og ellers til Högsta Domstolen, jf. 4 § første stykke. Søknaden skal inneholde informasjon om

den dom søknaden gjelder, det forhold gjenåpningen grunner i samt de bevis som påberopes og hva bevisene påberopes for, jf. 5 § alternativ 1-3.

Dersom søknad tas til følge, skal motpart varsles, jf. 6 §. Deretter henvises saken til ny behandling hos den domstol som avsa dommen, 7 § første stykke. Dersom motpart i saken uteblir, får saken likevel behandles, jf. annet stykke. Uteblir søkeren, skal derimot saken avvises.

5.4 Fornærmedes vern og domfeltes rett ved gjenopptakelse

En gjenopptakelse vil oftere enn ikke begjæres til siktedes gunst, enn til siktedes skade. Dette er en naturlig konsekvens av at det i alle de skandinaviske land skal mer til for å gjenåpne en sak til domfeltes skade enn til dennes gunst. Denne forskjellen begrunnes i den domfeltes berettigede forventning til at saken, når dommen er falt, skal være avsluttet – og at han eller hun etter dommen er rettskraftig i alle fall ikke skal risikere å få en strengere straff enn han eller hun først var idømt.

Når det gjelder fornærmedes behov for, og glede over, å være ferdig med straffesaken, er dette en følelse som må vike dersom det er fare for at den domfelte sitter uskyldig dømt, eller soner en strengere straff enn hva han eller hun burde. I tilfellene der man risikerer justismord, domfellelse av en reelt uskyldig person, må fornærmedes vern vike.

6 Konklusjon

Målet med denne avhandlingen har vært å undersøke hvilket vern fornærmede etter norsk rett har etter at dom i straffesaken er avsagt og rettskraftig, samt om og i så fall på hvilken måte de rettigheter fornærmede kan påberope seg til sitt vern griper inn i domfelte eller frikjentes rettigheter. Rettstilstanden i Norge har vært søkt belyst ved hjelp av lovtekst, rettspraksis og litteratur fra de øvrige landene i Skandinavia.

6.1 Et rettsområde i utvikling

Fornærmedes stilling under straffeprosessen er et svært dynamisk rettsområde som er i konstant utvikling. Det som har kommet fram i denne fremstillingen, ville ikke vært gjeldende for ti år siden, og det vil trolig heller ikke være gjeldende ti år fram i tid. Utviklingen har gått i fornærmedes favør. Fra å i straffesaken kun opptre som vitne, har den som har vært utsatt for en kriminell handling gått til å bli en aktiv deltaker med et visst eierskap over saken. Lindgren skriver:

«Från att själva brottet stått i centrum under 1700-talet, och framåt kom uppmärksamheten i slutet av 1800-talet i allt större utsträckning att riktas mot brottslingen. Brottslingen fick också utstå en ingående granskning utifrån olika perspektiv; biologiskt, psykologiskt och sociologiskt. Först nästan 100 år senare riktades intresset också mot krimina-

litetens offer. Dette gäller såväl inhom forskning, kriminalpolitik som i samhället övrigt.»⁸⁴

Dette er ikke et særnorsk fenomen, men viser seg også i de andre skandinaviske land, kanskje spesielt i det svenske rettssystemet der den fornærmede opptrer som «målsägande»; den som eier målet. De tre skandinaviske land har valgt å løse situasjonen rundt fornærmedes vern på ulik måte, der det norske rettssystemet står som en mellomting mellom det noe restriktive danske rettssystem, og det mer progressive svenske. At danskene velger å beskytte den frikjente på bekostning av den fornærmedes erstatningskrav kan, om man skal følge de føringer den Europeiske Menneskerettsdomstolen har lagt de siste årene, stå overfor en endring, se blant annet saken N.A. mot Norge fra 2011 og Söderman mot Sverige fra 2013.

I sistnevnte sak Sverige dømt for å ha unnlatt å tilkjenne erstatning til en fornærmet etter frikjennende dom var avsagt i retten. I korte trekk gikk saken ut på at fornærmedes stefar i svenske Hovretten ble frikjent for «sexuelt ofridande», da den handling han hadde utført, å sette opp et skjult kamera på baderommet i familien hjem, etter rettens vurdering ikke ble omfattet av noe straffebud. Følgelig ble tiltalte også frikjent for erstatningskravet. Menneskerettsdomstolen fant at den svenske stat ikke hadde overholdt sine konvensjonsforpliktelser, ved at de ikke hadde gitt den fornærmede et effektivt rettsmiddel i anledning saken, jf. EMK artikkel 8. Det vern det svenske lovverket gav fornærmede lå under nivået for Sveriges «margin of appreciation».⁸⁵ Fornærmede ble i storkammer tilkjent erstatning og saksomkostninger.

Saken bekrefter det syn at fornærmede etter hvert har blitt en viktig del i straffeprosessen, og at staten er pliktig til å gi enkeltmennesker ikke bare beskyttelse fra straffbare handlinger gjennom lovverket, men også effektive rettsmidler der beskyttelsen til å begynne med ikke var god nok. Slik jeg leser dommen plikter staten, selv der de krenkende handlinger ikke er omfattet av noe straffebud, å sikre fornærmede vern i form av effektive rettsmidler, for å overholde sine forpliktelser etter menneskerettskonvensjonen.

Særlig for Danmark, som til nå har holdt fast ved «ensretningsprinsippet», kan den linjen menneskerettsdomstolen har lagt seg på, komme til å forårsake endringer på linje med de foreslått av Justisdepartementet i betenkningen fra 2010.

⁸⁴ Lindgren, s. 89

⁸⁵ Den minstestandard en konvensjonsstat kan sette og fortsatt overholde sine konvensjonsforpliktelser.

Lindgren fremholder at en av årsakene til at fornærmedes rettigheter har blitt, og kommer til å fortsette med å bli styrket er det økte fokuset på de særskilt sårbare gruppene i samfunnet.⁸⁶ Kvinner, homofile, lesbiske og transpersoner, barn og religiøse og etniske minoriteter, og kriminaliteten som forøves mot dem, står i dag høyt på agendaen hos de fleste politiske aktører i Skandinavia.

Hvordan utviklingen vil bli videre, vil jeg ikke spekulere i, annet enn at det åpnes for stadig bedre vern av den fornærmede, også etter straffesakens avslutning, og at den fornærmede i stadig større grad får eierskap til straffesaken.

En kan argumentere for at denne utviklingen, hvor den fornærmede får større innflytelse på straffesaken, er at retten med dette beveger seg tilbake i retning av slik rettstilstanden var i den europeiske rettssituasjonen for omtrent 1500 år siden. Straffesaken var et forhold mellom de to involverte parter, og skulle gjøres opp dem imellom.⁸⁷ Det handlet om blodhevn og ære.

At utviklingen vil gå så langt, finner jeg tvilsomt. Det er likevel et poeng å fremheve at ved å involvere fornærmede i en større utstrekning, vil legge stadig mer press på påtalemyndigheten og domstolen, for å opprettholde en upartisk og saklig straffeprosess.

6.2 Fornærmedes vern etter rettskraftig dom

Om en ser for seg en lineær utvikling av de momenter ved en straffesak som er behandlet i denne fremstillingen, fra henleggelse, via frikjennende dom, fellende dom og til straffegjennomføring, og til sist gjenopptakelsen og sammenholder dette med de rettigheter den fornærmede eller de etterlatte har i hvert tilfelle, finner en at der belastningen på den fornærmede synes å være tyngst, griper også dennes rettigheter – dennes vern – lengst inn i domfeltes eller frikjentes rettighetssfære.

Dette synes spesielt godt ved den pådømmelse av et sivilt krav etter en frikjennende dom i en straffesak. Det er i dette scenarioet store belastninger på begge de involverte parter, og det er her balansegangen synes vanskeligst, særlig fra et menneskerettsperspektiv. Etter norsk rett vurderes beviskravet for tilkjenning av erstatning i etterkant av frikjennende dom etter hvor belastende faktum er for frikjente. I saker med svært belastende faktum, som drap, sedelighetssaker og alvorlige voldsforbrytelser, heves beviskravet tilsvarende.

⁸⁶ Lindgren s. 123

⁸⁷ Robberstad 1999, s. 55.

Mindre omfattende synes den fornærmedes inngripen i domfeltes rettigheter der straffegjennomføringen har kommet i gang etter en fellende dom, hvor den fornærmede, med unntak av varslingsrett ved endringer i soningsforhold og eventuell særlig beskyttelse i forbindelse med permisjoner og prøveløslatelse har uttømt sine rettigheter. Når straffesaken har kommet så langt, og straffegjennomføringen har kommet i gang, har fornærmede og etterlatte har fått en mulighet til å gå videre med livet – de har innrettet seg etter situasjonen, og de har også gjennom den fellende dom, fått relevant informasjon knyttet til straffens forventede varighet.

Dette har også en side til rehabiliteringsprinsippet, en svært viktig del av straffeinstituttet. Selv om det i NOU 2006:10⁸⁸ er fremholdt at varsling til fornærmede ikke anses tyngende nok for den fornærmede til at dette kan utelates av hensyn til rehabiliteringen, er det ikke særlig tvil om at det kan ha en effekt på nettopp dette. I forholdet mellom domfelte og fornærmede veier hensynet til domfeltes sikkerhet tyngre, også holdt opp mot de rettigheter fornærmede eller etterlatte har til sitt vern. Tiltak som kan sette domfeltes liv eller helse i fare, kan ikke gjennomføres, selv ikke der de er en del av fornærmedes lovfestede rettigheter. Dette har igjen med den belastningen situasjonen totalt sett gir de personer rettighetene og tiltakene retter seg mot.

Ved gjenopptakelse av straffesaker må vernet av den fornærmede nesten vike fullstendig. Ved en gjenopptakelse er det domfeltes eller frikjentes forventninger det tas hensyn til, av den naturlige årsak at det er for denne konsekvensene, uansett utfall, blir størst.

Som en forsiktig konklusjon til fremstillingen, kan en hevde at det i det norske rettssystemet, belyst ved praksis og lovstoff fra de øvrige land i Skandinavia, er den belastning som ligger på domfelt eller frikjent, og fornærmet eller etterlatt som avgjør hvilke rettigheter som skal veie tyngst der deres rettighetssfærer er motstående hverandre. Vurderingen av belastningen på de involverte parter gjøres dels ut fra et menneskerettsperspektiv, dels ut fra et forholdsmessighetsprinsipp og dels ut fra de momenter som vektlegges i lov, forarbeider, retningslinjer og litteratur.

⁸⁸ Se fotnote 78

Litteraturliste

- Andenæs, Johs, ved Husabø, Erling Johannes, Strafferett, Kriminologi og Straffeprosess, *Knophs oversikt over Norges rett*, 13. utgave, 2009, s. 762-787
- Bratholm, Anders og Eskeland, Ståle (red.), *Justismord og rettssikkerhet*, 2008
- Gisle, Jon (red.) *Jusleksikon*, 4. utg., 2010
- Hov, Jo, *Fornærmedes stilling i straffeprosessen*, 1983
- Jochimsen, Jørgen, *Straffeprocessuel oversigt*, 1. utg., 2009
- Leer-Salvesen, Paul, *Forsoning etter krenkelser*, 2009
- Lindgren, Magnus, *Brottsoffer i Rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. 1. utg., 2004.
- Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke og Hägglund, Bo, *Brottsoffer. Från teori till praktik*, 2001
- Olaussen, Leif Petter, *Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse*, 2014
- Robberstad, Anne, *Bistandsadvokaten*, 3. utgave, 2013
- Robberstad, Anne, *Mellom Tvekamp og Inkvisisjon*, 1999
- Smith, Eva, *Straffeprocess. Grundlæggende regler og prinsipper*, 6. utg. 2007
- Smith, Jochimsen, Kistrup, Poulsen, *Straffeprocess*, 2. utg., 2008
- Storvik, Birgitte Langset, *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*, 2. utg., 2011
- Lødrup, Peter, *Oppreisning – et praktisk rettsinstitutt*, Tidskrift for erstatningsrett 2006 s. 211-237 (TFE 2006-211). (Utskrift fra Lovdata 22. februar 2015
<https://lovdata.no/pro/#document/JUS/lodrup-p-2006-01>)
- Sørensen, Henning Fuglesang, *Ensretningsprincippet i retsplejeloven kapittel 89*. Ugeskrift for retsvæsen, 2014, 2014 s. 1. [sitert 17. april 2015 fra jura.karnov.dk]
- Ukjent forfatter, "Flere saker henlegges" PF.no, 6. oktober 2014,
(https://www.pf.no/pf/aktuelt_na/nyhetsarkiv/2014/oktober/Flere+saker+henlegges.d25-T2IDK0H.ips)
- Kolsrud, Kjetil "Til Rettssak etter Baneheia-perm", Aftenposten.no, 19. oktober 2011,
(<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Til-rettssak-etter-Baneheia-perm-6445565.html>)

Lov og forarbeidsregister

Norske lover og forskrifter:

1902	lov 22. mai 1902 nr. 10 alminnelig borgerlig straffelov (straffeloven)
1915	lov 13. august 1915 nr. 5 om domstolene (domstollosen)
1967	lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)
1969	lov 13. juni 1969 om skadeserstatning (skadeserstatningsloven)
1981	lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)
1999	lov 2. juli 1999 nr. 61 om spesialisthelsetjenesten m.m. (spesialisthelsetjenesteloven)
1999	lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven)
2000	lov 14. april 2000 nr. 31 om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)
2001	lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven).
2001	lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff (straffegjennomføringsloven)
2014	lov 20 juni 2014 nr. 49 om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven)
1981	forskrift 23. januar 1981 nr. 8983 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling (voldsoffererstatningsforskriften)
1985	forskrift 28. juni 1985 nr. 1679 om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen)

Danske lover og forskrifter:

Retsplejeloven	Lovbekendtgørelse nr. 1308 af 9. desember 2014 af lov om rettens pleje.
Offererstatningsloven	Lovbekendtgørelse nr. 1209 af 18. november 2014 af lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser.
Erstatningsansvarsloven	Lovbekendtgørelse nr. 885 af 20. september 2005 af lov om erstatningsansvar.
Straffelov	Lovbekendtgørelse nr. 871 af 4. juli 2014 af Straffeloven
LBK 112-2012	Lovbekendtgørelse nr. 112 af 3. februar 2012 af lov om tilhold, oppholdsforbud og bortvisning
Strafuldbyrdelsesloven	Lovbekendtgørelse nr. 1162 af 5. oktober 2010 af lov om fuldbyrdelse af straf m.v.

Svenske lover og forskrifter

Rättegångsbalken	Lag 1942:70 Rättegångsbalk
Brottsbalken	Lag 1962:700 Brottsbalk
Målsägandebiträdelagen	Lag 1988:609 om målsägandebiträde
Brottsskadelag	Lag 2014:332 Brottsskadelag
Brottsskadeförordning	Förordning 2014:332 Brottsskadeförordning
-	Förordning 2007:1171 om instruktion för Brottsoffermyndigheten.
Offentlighetslagen	Lag 2009:400 Offentlighets- och sekretesslagen
Skadeståndslag	Lag 1972:207 Skadeståndslag
Kontaktförbudslagen	Lag 1988:608 om kontaktförbud
Fängelselagen	Lag 2010:610 Fängelselag
Fängelseförordning	Förordning 2010:2010 Fängelseförordning
-	Lag 1991:1129 om rettspsykiatrisk vård

Internasjonale konvensjoner:

EMK	Europeiske Menneskerettskonvensjonen, Roma 1950
-----	---

Forarbeider:

NOU 2006:10	Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter
SOU 1998:40	Brottoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?
SOU 2004:61	Betänkandet et översyn med Brottsoffermyndigheten
SOU 2007:6	Betänkandet av utredningen om Målsägandebiträde
Betänkning nr. 1485/2006	Betänkning om forurettedes processuelle stilling i straffesager

Vedtak og rapporter:

Rundskriv fra Helse- og omsorgsdepartementet, I-2013-4

(<https://lovdata.no/pro/#document/RDEP/rundskriv/i-2013-4?from=NL/lov/1999-07-02-62/§5-6c>) [sitert 3. april 2015]

Rundskriv fra Kriminalomsorgen, KDI 6/2014 (fra <http://www.kriminalomsorgen.no/kdi-rundskriv.237914.no.html>) [sitert 19. april 2015]

Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven, gitt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, 16. mai 2002. (fra <http://www.kriminalomsorgen.no/retningslinjer.237912.no.html>) [sitert 3. april 2015]

Årsrapport fra Kontoret for voldsoffererstatning for 2011, 2012, 2013 og 2014 (fra <http://www.voldsoffererstatning.no/arsrapporter.326995.no.html>) [sitert 8.april 2015]

Årsrapport fra Offererstatningsnævnet for 2009, 2010, 2011, 2012 og 2013 (fra http://www.erstatningsnaevnet.dk/da/en_aar.aspx) [sitert 10. april 2015].

Brottsoffermyndighetens referatsamling 2014 (fra <http://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/Referatsamling/Aktuell%20upplaga/Referatsamling.pdf>) [sitert 10. april 2015].

Brottsoffermyndighetens årsredovisning for 2010, 2011, 2012, 2013 og 2014 (fra <http://www.brottsoffermyndigheten.se/om-oss/organisation/arsredovisning>) [sitert 10. april 2015]

Årsrapport fra Gjenopptakelseskommisjonen 2014 (http://www.gjenopptakelse.no/fileadmin/download/Aarsrapport_2014_02.pdf) [sitert 19. april 2015].

Statistikker:

SSB nr. 1: SSB.no: "Lovbrudd anmeldt etter 1997, etter type, lovbrudd og avgjørelse (per 1.1.2002). Prosent." (<https://www.ssb.no/a/kortnavn/straffkjede/tab-2002-06-18-04.html>) [sitert 20. april 2015]

Kriminalvården nr. 1: Kriminalvården.no: "Kriminalvårdens påfølgder" (<https://www.kriminalvarden.se/forskning-och-statistik/statistik-och-fakta/kriminalvardens-pafoeljder#livstidsstraff>) [sitert 15. april 2015]

Domsregister

Rt. 1986 s. 1326	RG 2008. s 1402
Rt. 1997 s. 883	LG 2013-85691
Rt. 1999 s. 887	LE 2014-115098
Rt. 1999 s. 1363	LA 2014-81721
Rt. 2002 s. 483	
Rt. 2003 s. 1671	NJA 1988 s. 51
Rt. 2005 s. 104	NJA 2013 s. 42
Rt. 2005 s. 289	
Rt. 2005 s. 1322	EMD N.A. v/ NORWAY
Rt 2005 s. 1665	EMD SÖDERMAN v/ SWEDEN
Rt. 2006 s. 61	
Rt. 2007 s. 1601	
Rt. 2009 s. 1456	
Rt. 2012 s. 5	